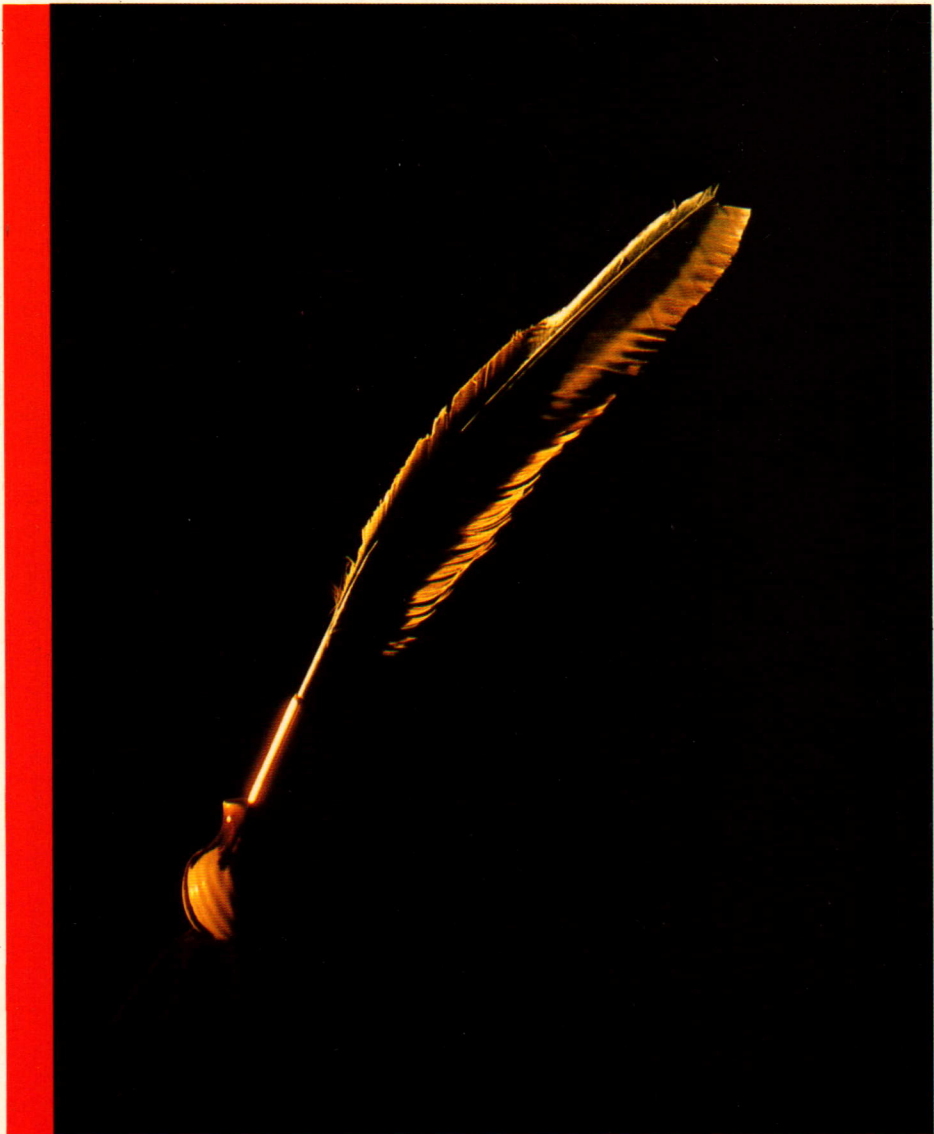

พจนานุกรมราชาศัพท์

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๒๙

พจนานุกรมราชาศัพท์

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ

สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่

พุทธศักราช ๒๕๒๘

เรื่อง พจนานุกรมราชาศัพท์

คณะกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ
สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี

จัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๒๘ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

๔๙๕.๙๑๓ เลขาธิการนายกรัฐมนตรี, สำนัก. คณะกรรมการ
เอกลักษณ์ของชาติ.

พจนานุกรมราชาศัพท์. กรุงเทพฯ, ๒๕๒๘

๕๐ หน้า

๑. ภาษาไทย - ราชาศัพท์

ISBN 974-7779-67-6

บรรณาธิการผู้ดำเนินงาน

นางสายไหม จบกมลศึก

ออกแบบปก

ประยุทธ์ ปัญญาศิริ

พิมพ์ที่: บริษัท วิคตอรีเพาเวอร์พอยท์ จำกัด

๔๔๐/๑๗ - ๑๙ ซอยชัยสมรภูมิ ถนนราชวิถี กรุงเทพฯ ๑๐๔๐๐

โทร. ๒๕๕๔๒๗ นางพนิดา ปทุมรักษ์ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๒๘

คำนำ

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี มีความเห็นว่า ปัจจุบันหน่วยงานและบุคคลที่ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับงานที่ต้องใช้คำราชาศัพท์นั้น มักจะประสบปัญหาทั้งในส่วนการเขียนหนังสือและในโอกาสที่จะต้องปฏิบัติเกี่ยวกับการกราบบังคมทูล และประกอบด้วยเหตุว่า กาลสมัยได้ทำให้ทั้งความหมายและวิธีการใช้คำราชาศัพท์บางคำเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม บางสิ่งเป็นชื่อยากต่อการวินิจฉัยถึงความถูกต้องของผู้ใช้ในปัจจุบันนี้ ดังนั้น คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย จึงเห็นสมควรได้นำเรื่อง **พจนานุกรมราชาศัพท์** ซึ่งเป็นหนังสือที่โบราณจารย์ได้เรียบเรียงขึ้นไว้เป็นหลักฐาน และเป็นคู่มือในการปฏิบัติงานของโรงเรียนมหาดเล็กมาแล้วตั้งแต่ครั้งชาวไทยมีระบบการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ขึ้นเผยแพร่ โดยการจัดพิมพ์นั้น จะได้รับการแบบแผนการเขียนตามอักขระเดิม เพื่อให้ผู้ศึกษาได้พิจารณาเปรียบเทียบกับปัจจุบันนี้ได้ นอกจากนั้น ได้ขออนุญาตนำเรื่องราชาศัพท์ของพระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนะชีวะ) ซึ่งถือว่าเป็นอาจารย์ที่มีความเชี่ยวชาญทางภาษาไทยอย่างดีเลิศ มารวมไว้เพื่อให้เรื่องราชาศัพท์สมบูรณ์ทั้งในรูปของคำที่กำหนดเป็นแบบแผนมาแต่โบราณ และวิธีการใช้คำราชาศัพท์ ซึ่งจะสามารถนำหลักการที่กำหนดเป็นระเบียบแล้วไปใช้ได้ทุกสมัย

ภาษาไทยนั้นเป็นภาษาเดียวในโลกที่มีเอกลักษณ์เป็นของตนเองในส่วนที่มีระเบียบการใช้อย่างงดงาม มีความไพเราะในน้ำเสียง และสามารถกำหนดรู้ถึงฐานะของผู้ใช้ภาษาได้ว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญอย่างไร ภาษาจึงเป็นเครื่องแสดงวัฒนธรรมอย่างสูงของชาติ ซึ่งจะปรากฏได้อย่างชัดเจนจากหนังสือเรื่อง **พจนานุกรมราชาศัพท์** นี้ คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ หวังว่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาได้อย่างกว้างขวาง

คณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย
ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

คำนำครั้งที่ ๑

ความประสงค์ที่พิมพ์สมุด “ราชาศัพท์” นี้ขึ้น (๑) เพื่อรวบรวมถ้อยคำที่เคยใช้เป็นตำรากันมาแต่ก่อนไว้ในที่หนึ่ง ถ้อยคำที่เดิมขึ้นใหม่มีแต่เล็กน้อย ก็เป็นคำที่ใช้กันอยู่เสมอๆ แล้ว เป็นแต่ยังไม่ได้จดลงในสมุดราชาศัพท์ของเก่าเท่านั้น จะนับว่าเป็นสมุดศัพท์ราชการอันบริบูรณ์ไม่ได้ แล (๒) เพื่อเป็นสมุดคู่มือของอาจารย์ที่จะอธิบายคำนั้นๆ แก่นักเรียน ว่ามีที่ใช้อย่างใด ไม่ต้องนึกจดขึ้นสำหรับสอนใหม่เสมอๆ ไป แลเพื่อให้เป็นสมุดเครื่องจำย่อๆ ของนักเรียน (เช่น โนตบุ้ก) - ไม่นับว่าเป็นตำราสำเร็จที่ผู้ใดอ่านก็เข้าใจที่ใช้ได้หมด นอกจากผู้ที่เคยร่ำเรียนแลเคยใช้อยู่แล้ว

ผู้ที่ได้ช่วยในการที่ได้พิมพ์สมุดขึ้นนี้ คือ ขุนบัญญัติวรราช เป็นผู้รวบรวมคำ หลวงบรรณโณทวิจิตร เป็นผู้ทำอักษรานุกรม นายอ่อน เป็นผู้ตรวจทาน

กับพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์^(๑) ได้ประทานโอกาสให้ทูลถามข้อคำที่สงสัยติดขัดอยู่เสมอ

โรงเรียนมหาดเล็ก

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๑๒๐

เจ้าหมื่นศรี.

(๑) พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เสนาบดีตำแหน่งราชเลขาธุการและอธิบดีกรมพระคลังข้างที่ ในรัชกาลที่ ๕ และเป็นสมุหนมนตรี เสนาบดีที่ปรึกษา ในรัชกาลที่ ๖ ต้นราชสกุล สวัสดิกุล

คำนำครั้งที่ ๒

ด้วยสมุทราชาศัพท์ที่พิมพ์ขึ้นครั้งแรกนั้น ข้าพเจ้าได้นำขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระกระแสถึงมูลเหตุที่เกิดขึ้นว่า “เรื่องราชาศัพท์นี้เข้าใจว่ามีผู้ใหญ่จดไว้ เช่นอาลักษณ์บ้าง จางวางมหาดเล็กบ้าง แต่ไม่ได้เคยนำขึ้นกราบบังคมทูลหาหรือว่าจะควรแลจะจำเป็นฤาไม่แต่สักครั้งเดียว จดลงไว้้นอาไศรยคำเพททูลของข้าราชการ ที่รู้แบบเคยใช้กันมาบ้าง ที่ได้เล่าเรียนรู้ภาษามครบ้าง ที่ว่องไวพลิกแพลงถ้อยคำซึ่งเห็นว่าหยาบให้เพราะขึ้นบ้าง ถ้าทูลขึ้นไปโปรดว่าดีก็จดไว้ แต่โดยมากมักจะเป็นรับสั่งว่าคำนี้ให้เรียกเสียเช่นนั้นก็จดไว้ แล้วเอามาเทียบเคียงกับคำอื่นที่คล้ายคลึงจดเทียบคำลงไว้ แล้วไม่ได้เคยกราบทูลแลไม่ได้ถวายทอดพระเนตร ตำราที่จดนั้นก็ต่าง ๆ กัน เพราะเหตุฉะนั้น บางทีก็ถูก บางทีก็ไม่ถูก บางทีก็ไม่ได้เคยเรียกเลย จนไม่ได้ยินตั้งแต่เกิดมาจนแก่ บางทีก็เรียกเสียอย่างอื่น บางคำทูลขึ้นไปก็กริ้ว อย่างเช่นดอกถันวิลานี้คำหนึ่ง แ่นละพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกริ้วนัก เห็นจะสัก ๓-๔ หน ว่าแมวมันเป็นเจ้านายอะไรจึงเรียกนมไม่ได้ ถึงที่เด็ก ๆ กินนม ทำไมจึงเรียกว่ารับพระราชทานนมได้ ทำไมไม่เรียกว่ารับพระราชทานถัน ศัพท์ที่คิดขึ้นผิดเช่นนี้อย่างเดียวกับข้างเรียกว่าสัตว์โต รับสั่งว่าเป็นพวกใจกระ กระดิกคิด เข้าใจว่าเรื่องถันวิลานี้ได้มีประกาศเหมือนกับสัตว์โต แต่เป็นประกาศเขียนกระดาดปิดเสาท้องพระโรง ท่านนักจดทั้งหลายไม่มีใครจะเข้าไปถึง มีแต่มหาดเล็กหนุ่ม ๆ จำได้แล้วก็แล้วกัน ยังมีอีกหลายคำที่หายไปเสียแล้วก็ยังมี คำที่เหลืออยู่เช่นนี้ เป็นคำที่ผู้ฟังมักเข้าใจว่า เรียกว่านมแมวกว๊ว ต้องเรียกถันวิลาลจึงจะถูก การที่เข้าใจกลับเช่นนี้ ไม่รู้ว่าเป็นด้วยเหตุใด มีจนถึงเป็นเหตุใหญ่โตก็ได้ เช่นกับกะปิ มีผู้แต่งหนังสือถวายเห็นจะเป็นฎีกา เรียกว่า งาปิ ให้ตรงกับภาษาพม่า กริ้วว่าอุตริ รับสั่งให้เขียนประกาศสั้น ๆ ไปปิดไว้ที่กำแพงหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ห้ามอย่าให้เรียกกะปิว่างาปิ ให้เรียกว่า เยื่อเคย ฤคองเรียกว่ากะปิกี้ตาม ถ้าจะเปรียบลักษณะที่เข้าใจผิดเช่นนี้ คล้ายกับ ๔ ทุ่ม ๖ ทุ่มที่ใช้กันอยู่โดยชุกชุมเดี๋ยวนี้ ฟังอย่างไทยก็ไม่เข้าใจ อย่างฝรั่งก็ไม่เข้าใจ แก่เท่าไรก็ไม่หาย”

แลได้ทรงแก้ไขแลทรงยกถ้อยคำบางคำออกเสีย เพราะคำที่จดกันมาเดิม ๆ นั้น ไม่หยาบบ้าง ไม่เคยใช้บ้าง ในการที่ข้าพเจ้าจัดการพิมพ์ครั้งที่ ๒ นี้ ได้แก้ไขยกคำบางคำออกตามพระกระแสแล้ว แต่ข้าพเจ้าได้เติมถ้อยคำที่นักเขียนได้ใหม่ในเวลาที่ยังตรวจหนังสือฉบับนี้ลงอีกบ้างตามที่ได้ทูลหาหรือพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ทรงเห็นชอบด้วยแล้ว

อนึ่งในการที่พิมพ์ครั้งแรก ได้เรียงคำตามลำดับอักษรเป็นอักษรานุกรมด้วยนั้นเห็นว่าไม่สู้เป็นประโยชน์แก่นักเรียนนัก เพราะไม่ใช่หนังสือมากที่จะต้องค้นลำบาก คราวนี้ข้าพเจ้าจึงยกอักษรานุกรมแห่งราชาศัพท์ออกเสีย เติมคำพูดปลายบาทสังขยาขึ้นแทน เพราะเมื่อข้าพเจ้า

นำสมุद्रาชาศัพท์ที่พิมพ์ครั้งแรกขึ้นทูลเกล้า ฯ ถวายนั้น ได้มีพระราชปรารภว่า “ควรจะมีตำราสอนคำพูดปลายบาทสังขยา เช่น ช้าง ๒ เชือก ม้า ๒ ม้า นก ๒ นก นั้น ยังมีคำพูดอีกพวกหนึ่ง อย่างพระ ๒ รูป ใช้ว่า องค์ก็ใช้ แต่คำว่ารูปนี้จะเป็นคำกราบบังคมทูลหรือไม่ มีข้อที่ควรจะมีวินิจฉัยอยู่ในคำนี้ พระ ๒ รูป เพราะถือว่าไม่เป็นตน ฤๅษี ๒ ตน เกณฑ์ให้แกเป็นตน เพราะนอกพระพุทธศาสนา ไม่มีอนัตตา คน ๒ คน แต่จะเรียกว่ายักษ์ ๒ คนไม่ได้ เพราะไม่ได้เป็นคนจึงเรียกว่าตน บาทหลวง ๒ คน ดูพอจะใช้ แต่ที่ยอมให้เป็นรูปไปก็มีเห็นจะไม่ถูก ถ้าเป็น ๒ ตนที่จะได้ คำที่เรียกว่า ตัวไม่ใช่กราบทูล ที่ก็จะกลั้วมาขึ้นตัว เอาเจ้าแผ่นดิน จึงได้ไปออกชื่อซ้ำ เช่น โค ๒ โค กระบือ ๒ กระบือ คำว่าลูกก็ถือไม่ใช่ต้องหาอะไรมาแทน เช่น ผลไม้ ต้องเป็น ๒ ผล ๓ ผล แต่ถ้ามีใช้ผลไม้แต่รูปว่างมันกลม ๆ ก็พานจะประดักประเดิด เช่นกับเรียกว่า ผลเม็ดปิ่น เพราะเหตุที่เหลือจะอินเวน คำว่ากระสุนขึ้นได้ นอกจากมีผู้ใดสอนฉันใดคำที่ยังต้องใช้อื่น ๆ ซึ่งจะนึกไม่ออก มีมากเหลือเกิน เช่น ขนมครก ๒ ฝา เปลือกหอย ๔ ฝา ก็เป็นการยากที่จะนึกให้เหมาะ คำว่าใบ ก็ออกจะไม่ใคร่ใช้อีก ทั้งไม่เห็นว่ายากอย่างไร นอกจากที่จะใช้ผิด เช่นฝรั่งเรียกลูกหมา ๒ ใบ แต่ก็ใช้เหมือนสัตว์ เช่น ขวด ๒ ขวด ชัน ๒ ชัน คำเหล่านี้ก็ไม่ใช่วาชาศัพท์ แต่กับคนอื่นก็ไม่เห็นต้องพูดกัน ฉะเพาะกราบทูลเป็นสำคัญ ถ้าจะว่าไปต้องใช้มากกว่าราชาศัพท์ ที่ใช้พลั้งพลาดก็มีมา”

แต่คำพูดปลายบาทสังขยาที่ข้าพเจ้ารวบรวมขึ้นนั้น ยังไม่นับว่าบริบูรณ์ได้ เป็นแต่ตั้งเค้าไว้สำหรับเพิ่มเติมต่อไป

ในการพิมพ์ครั้งนี้ จมื่นราชภัณฑารักษ์ผู้จัดการโรงพิมพ์อักษรนิติ ยอมรับพิมพ์ด้วยทุนของโรงพิมพ์เอง แลยอมให้บาทหลวงร้อยละ ๑๐ ส่วนราคาที่จะจำหน่าย ก็จะขายให้ถูกที่สุด ข้าพเจ้าจึงยอมให้พิมพ์ ๑๐๐๐๐ ฉบับ จำหน่ายขายฉบับละ ๑๘ อัฐ ส่วนการตรวจทาน ขุนนารถสนิท (อ่อน) ได้ช่วยเป็นธุระอย่างคราวก่อน.

โรงเรียนมหาดเล็ก

วันที่ ๔ มีนาคม รัตนโกสินทรศก ๑๒๔
เจ้าหมื่นศรี.

สารบัญ

ราชาศัพท์ : โรงเรียนมหาดเล็กหลวง

	หน้า
หมวดร่างกาย	๑
หมวดขัตติยตระกูล	๔
หมวดเครื่องภาชนะใช้สอยเครื่องประดับ แลสิ่งต่าง ๆ	๖
หมวดสัตว์ แลเบ็ดเตล็ด	๙
หมวดอาการต่าง ๆ	๑๓
คำปลายบาทสังขยา	๑๗
อักขรानุกรม : คำพูดปลายบาทสังขยา	๑๘ •

ราชาศัพท์ : พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนชีวะ เปரியัญ)

ราชาศัพท์ - นาม	๒๔
ราชาศัพท์ - สรรพนาม	๓๖
คำกริยาที่ใช้เป็นราชาศัพท์	๓๘
คำวิเศษณ์ที่ใช้เป็นราชาศัพท์	๔๓
คำสุภาพ	๔๕
วิธีเพ็ดทูล	๔๖

รายนามคณะอนุกรรมการจัดทำเอกสารภาษาไทย ในคณะกรรมการเอกลักษณ์ของชาติ

๑. นายสมภพ จันทรประภา	ประธานอนุกรรมการ
๒. ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๓. ม.ร.ว.แสงสุรีย์ ลดาวัลย์	อนุกรรมการ
๔. คุณหญิงโสมรสนี จันทรประภา	อนุกรรมการ
๕. ศาสตราจารย์ พันตรีหญิง คุณหญิงผะอบ ไปษะกฤษณะ	อนุกรรมการ
๖. นางกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ	อนุกรรมการ
๗. นางสาวอุทัยศรี ค้อคงคา	อนุกรรมการ
๘. นายทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา	อนุกรรมการ
๙. นายประพัฒน์ ตรีณรงค์	อนุกรรมการ
๑๐. นางสาววนิดา สถิตานนท์	อนุกรรมการ
๑๑. ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือหรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑๒. ผู้อำนวยการสถานีวิทย์กระจายเสียงแห่งประเทศไทย หรือผู้แทน	อนุกรรมการ
๑๓. นางสาวไหม จบกลศึก	อนุกรรมการ
๑๔. นางอรสา สุนธิไทย	อนุกรรมการ
๑๕. นางสาวสุมาลี จุตศิริ	อนุกรรมการและเลขานุการ
๑๖. นางวารุณี จันทรรักษ์	อนุกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

พจนานุกรมราชาศัพท์

AMERICAN

ราชาศัพท์

หมวดร่างกาย

พระเจ้า	หัว (เฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน)
พระเศียร	หัว (คำว่าหัวแห่งสิ่งที่มีคนใช้กับผู้ดีว่า ศีรษะ)
พระเกษา, พระเกษ, พระศก	ผม
ไทรพระเกษา	ไทรผม
พระโมลี, พระเมาสี	จุก
พระจุไร	ไทรจุก
พระนลาต	หน้าผาก
พระขนง, พระภมู	คิ้ว
พระอุณาโลม	ขนหว่างคิ้ว
พระเนตร, พระไฉยนะ, พระจักขุ	ดวงตา
ขอบพระเนตร	ขอบตา
หลังพระเนตร	หลังตา
พระนาสา, พระนาสิก	จมูก
ช่องพระนาสิก	ช่องจมูก
พระปราง	แก้ม
พระมัสสุ	หนวด
พระโอษฐ์	ปาก
พระทนต์	ฟัน
ไทรพระทนต์	ไทรฟัน
พระทาดะ	เขี้ยว
พระชีวา	ลิ้น
มูลพระชีวา	ต้นลิ้น (ลิ้นไก่)
พระหनु	คาง
ต้นพระหनु	ขากรรไกร
พระกรรณ	หู
พระโสตร, ช่องพระกรรณ	ช่องหู

พระภักตร์	ดวงหน้า
พระศอ	คอ
พระรากขวัน	ไหประรำ
พระอังษา	บ่า
พระอังษ์กุฏ	จะงอยบ่า
พระพาหา, พระพาหุ	แขน (มีเขตรแบ่งตั้งแต่ต้นแขนลงไปถึงข้อศอก)
พระกร	ปลายแขน (มีเขตรแบ่งตั้งแต่ศอกลงไปถึงข้อมือ)
ข้อพระกร, ข้อพระหัตถ์	ข้อมือ
พระหัตถ์	มือ
ฝ่าพระหัตถ์	ฝ่ามือ
พระองคุลี	นิ้วมือ
พระอังคุฐ	หัวแม่มือ
พระดัชนี	นิ้วชี้
พระมัชฌิมา	นิ้วกลาง
พระอนามิกา	นิ้วนาง
พระกนิษฐา	นิ้วก้อย
พระนขา	เล็บ
พระอุระ, พระทรวง	อก
พระถัน, พระเต้า	นม
พระกัจฉะ, หว่างพระพาหา	รักแร้
พระอุทร	ท้อง (มีท้อง มีครรภ์ หรือทรงพระครรภ์)
พระนาภี	สะดือ
พระกฤษฎี, บั้นพระองค์	เอว
พระปรีศ	สีข้าง
พระปฤษฎางค์, พระขนอง	หลัง
พระโสณิ	ตะโพก
พระที่นั่ง	ที่นั่งทับ
พระคฺยฺหฺถาน	องค์ที่ล้น
พระอณฺทะ	ลูกคันทะ
พระบังคนหนัก	อุจระ
พระบังคนเบา	ปัสสาวะ
พระอุร	ต้นขา

พระเพลา	ขา, ตัก
พระชาณุ	เข้า
พระขงษ์	แข้ง
หลังพระขงษ์	น่อง
พระโคปะกะ	ตาตุ่ม
พระบาท	เท้า
ข้อพระบาท	ข้อเท้า
หลังพระบาท	หลังเท้า
ฝ่าพระบาท	ฝ่าเท้า
พระปราชณี	ขุ่นเท้า
พระฉวี	ผิวหนัง
พระฉายา	เงา
พระโลมา	ขน
พระราชา	ผิวหน้า
พระมังสา	เนื้อ
พระอะสา	สีว
พระปิลกะ	ไผ่, ไข่แมลงวัน
พระหทัย, พระกมล	หัวใจ
พระปิตตะ	ดี
พระปัปผาสะ	ปอด
พระเขพะ	น้ำลาย
พระเสมหะ	เสม็ด
น้ำพระเนตร, พระอัสน์	น้ำตา
มูลพระนาสิก	น้ำมูก
พระเสโท	เหงื่อ
พระเมโท	ไค
พระบุพโพ	หนอง
พระโลหิต	เลือด
พระอุลป	เลือด (หญิงมีฤดู)
พระอัษฎิ	กระดูก
พระอังคาร	เท่ากระดูก

หมวดขัตติยตระกูล

๑. ก. ปู่ทวด, ตาทวด (พ่อของปู่, พ่อของตา) พระเปตมไหยิกา (แต่ มักใช้รวม เป็น “พระไอยิกา” ทั้งปู่ทวดแลตาทวด)
- ข. ย่าทวด, ยายทวด (แม่ของปู่, แม่ของตา) พระเปตมไหยิกา (แต่ มักใช้รวม เป็น “พระไอยิกา” ทั้งย่าทวดแลยายทวด)
- ค. ปู่ทวด, ตาทวด (พ่อของย่า, พ่อของยาย) พระมาตมไหยิกา (แต่ มักใช้รวม เป็น “พระไอยิกา” ทั้งปู่ทวดแลตาทวด)
- ฌ. ย่าทวด, ยายทวด (แม่ของย่า, แม่ของยาย) พระตามไหยิกา (แต่ มักใช้รวม เป็น “พระไอยิกา” ทั้งย่าทวดแลยายทวด)
๒. ก. ปู่, ตา (พ่อของพ่อ, พ่อของแม่) พระไอยิกา
- ข. ย่า, ยาย (แม่ของพ่อ, แม่ของแม่) พระไอยิกา, พระไยกี
๓. ก. ลุง (พี่ชายของพ่อ) พระปิตุลา (บาฬีเป็น “ปิตุโล”)
- ข. ป้า (พี่สาวของพ่อ) พระปิตุจฉา (บาฬีเป็น “ปิตุฉานี”)
- ค. ลุง (พี่ชายของแม่) พระมาตุลา (บาฬีเป็น “มาตุโล”)
- ฌ. ป้า (พี่สาวของแม่) พระมาตุจฉา (บาฬีเป็น “มาตุฉานี”)
- ง. พ่อ พระชนก, พระบิดร, พระบิดา
- จ. แม่ พระชนนี, พระมารดร, พระมารดา
- ฉ. อาร์ (น้องชายของพ่อ) พระอาร์, (บาฬีเป็น “ปิตุจโ”)
- ช. อาร์ (น้องสาวของพ่อ) พระปิตุจฉา
- ฌ. น้า (น้องชายของแม่) พระมาตุลา (บาฬีเป็น “มาตุจโ”)
- ญ. น้า (น้องสาวของแม่) พระมาตุจฉา
๔. ก. พี่ชาย พระเชษฐา, พระเชษฐาภاتا
- ข. พี่สาว พระเชษฐภคินี
- ค. น้องชาย พระอนุชา, พระชนิษฐา, พระชนิษฐาภاتا
- ฌ. น้องสาว พระชนิษฐภคินี
๕. ก. ลูกชาย พระโอรส, พระบุตร
- ข. ลูกสาว พระธิดา, พระบุตรี
๖. ก. หลาน (ลูกของลูก) พระนัดดา
- ข. หลาน (ลูกพี่หรือลูกน้อง) พระภาคิไนย (บาฬีเป็น “ภาคิเนยฺย”)
๗. เหลน (หลานของลูก) พระปะนัดดา

๘. ก. พ่อผัว, พ่อตา
 ข. แม่ผัว, แม่ยาย
 ๙. ก. ผัว
 ข. เมีย
 ๑๐. ก. ลูกเขย
 ข. ลูกสะใภ้

พระสัสสุระ
 พระสัสสุ
 พระสามี, พระภักดา
 พระมเหสี, พระชายา
 พระขามาดา
 พระสุณิสา

หมวดเครื่องภาชนะใช้สอยเครื่องประดับ แลสิ่งต่าง ๆ

พระสุพรรณศรี	กระโถนเล็ก
พระสุพรรณราช	กระโถนใหญ่
บ้านพระโขนง	กระโถน (สำหรับเจ้านาย)
พระสุพรรณภาน	โต๊ะ (สำหรับเก็บเข้าของกิน)
พานพระศรี	พานหมาก
พานหมากสวย	พานหมาก (เจ้านาย)
หีบพระศรี, พระล่วม	หีบหมาก
หีบหมากสวย	หีบหมาก (เจ้านาย)
พระรัตนกัณฑ์	ตลับเพชร
ถาดพระสุธารส	ถาดน้ำร้อน
พระมังสี	จอกหมาก
พระตะพาน	หม้อน้ำ
พระเต้า	หม้อน้ำ
พระเต้าทักษิณทก	หม้อน้ำตรวจ
พระเต้า, พระสุวรรณ กิงคาร	คนโทน้ำ
พระศรี	หมาก
พระสุธารส	น้ำกิน
พระสุธารสชา	น้ำชา
เครื่อง	ของกิน
	(เครื่องคาว กับเข้า เครื่องหวาน ของหวาน
	เครื่องว่าง ของว่าง)
พระกระยาเสวย	เข้า, ข้าว
พระโอสถ	ยาแก้โรค (เสวยพระโอสถ กินยา)
พระโอสถประจุ	ยาถ่าย
พระโอสถเส้น	ยาสูบ
พระโอสถมวน	บุหรี (เช่นบุหรีใบตองอ่อน)
	(ทรงพระโอสถ สูบบุหรี)
น้ำจันต์	เหล้า

ฉลองพระเนตร	แว่นตา
ฉลองพระองค์	เสื้อ
เสื้อทรง	เสื้อ (เจ้านาย)
ฉลองพระหัตถ์	ช้อน
ฉลองพระหัตถ์ซ่อม	ซ่อม
ฉลองพระหัตถ์ตะเกียบ	ตะเกียบ
ฉลองพระบาท	รองเท้า
รองพระบาท	รองเท้า (เจ้านาย)
ถุงพระบาท	ถุงเท้า
ฉลองไค, นารายณ์หัตถ์	ไม้เกาหลัง
พระแสงกระบี่	กระบี่
พระแสงกรบปิด	มิดหมาก, มิดโกน
พระแสงกันไกร	กันไกร
ธารพระกร	ไม้เท้า, ไม้วา
พระราชลัญจกร	ตรา
พระฉาย	กระจกล่อง
พระแสง	หวี (พระแสงเสนียด หวีเสนียด พระแสงวงเดือน หวีวงเดือน)
พระสุคนธ์, พระสำอาง	เครื่องหอม
พระแท่น	เตียง
พระแท่นบรรทม	เตียงนอน
พระราชอาสน์	ที่สำหรับนั่ง
พระบรรจจูลรณ์	เครื่องลาด (คือที่นอน)
พระที่	ที่นอน (เจ้านาย)
พระเขนย	หมอนหนุน
พระขนน	หมอนอิง
พระยี่ภู่	ที่นอน
พระสูตร, พระวิสูตร	มุ้ง
พระวิสูตร, พระสูตร	ม่าน
พระอังวรี, พระอุ	เปล
พระภูษา	ผ้าห่ม
ผ้าทรง	ผ้าห่ม (เจ้านาย)

พระสนับเพลา

กางเกง

พระกลด

ร่ม

พระบัญชา, พระแสง

น้ำต้าง

พระทวาร

ประตู

พระที่นั่ง

เรือนหลวง

(แลยานพาหนะที่ทรง เรียก เรือพระที่นั่ง รถ
พระที่นั่ง ช้างพระที่นั่ง เรือรถข้างใน เรียก เรือ,
รถพระประเทียบ)

ตำหนัก

เรือน (เจ้านาย)

พลับพลา

ที่พัก

วัง

บ้าน

พระรัตกัมพล

ผ้าส่วนแดง

พระกัมพล

ผ้าส่วน

ทรงสพัก

ผ้าห่ม (ธรรมดา)

คลุมบรรทม

ผ้าห่มนอน

ชัยพระองค์

ผ้าเช็ดตัว

ชัยพระภักตร์

ผ้าเช็ดหน้า

พระภูษาชุบสร

ผ้าอาบ

ทองพระกร

กำไลมือ

ทองพระบาท

กำไลเท้า

พระธำมรงค์

แหวน

พระเกยุรา

สร้อยอ่อน

รัตพระองค์

เข็มขัด

พระเวฐตะ

ผ้าโพก

พระมาลา

หมวก

พระจุฑามณี

ปิ่น

พระอุณหิต

กรอบหน้า

พระกุนทล

ตุ้มหู

พระกรรเจียก

จอนหู

หมวดสัตว์ แลเบ็ดเตล็ด

สุกร	หมู
สุนัข	หมา
กระปือ	ควาย
โค	วัว
ช้างนรการ	ช้างสืดอ (ช้างพลายที่ไม่มีงา)
ช้างแม่หนัก	ช้างแม่แปรก
จิตรจูล	เต่า
ซัลลูกะ	ปลิง
ปลาหาง	ปลาซ่อน (เมื่อสด เรียกปลาหางสด เมื่อแห้ง เรียกปลาหางแห้ง)
ปลาใบไม้	ปลาสลิด
ปลายาว	ปลาไหล
ปลาแม่จนะ	ปลาร้า
ปลาลิ้นสุนัข	ปลาลิ้นหมา
ผล	ลูก (ใช้เรียกลูกไม้ทั้งปวง)
ผลอุลิต	แตงโม่ง
กล้วยเปลือกบาง, กล้วยกระ	กล้วยไข่
กล้วยสั้น	กล้วยกุ
ฟักเหลือง	ฟักทอง
ผักสามหา	ผักตบ
ผักทอดยอด	ผักบุ้ง
ผักรูนอน	ผักกระเจต
ผักไผ่, ผักไห่	ผักปลาบ
ผักนางริน	ผักอีริน
ผลตลิ่งปริง	ลูกตลิ่งปลิง
ผลนางหนู	ลูกอีหนู
มะเขือเผ	มะเขือ กะห้าแพะ
ถั่วพะ	ถั่วอก
ดอกเหล็ก	ดอกขี้เหล็ก

เห็ดปลวก
เหื่อเคย
ขนมสอด้ไ้

ขนมทราย
ตันหนามรอบข้อ
ตันอเนกคุณ
เถาศีระษะวานร
เถากะพังโหม

เห็ดโคน
กระบี่
ขนมไ้ไ้

(คำว่า ไ้ ใช้ในคำกราบทูลได้ แต่ของไม่มีตัว คือ ไ้
ความไ้โทษเอาใจไ้ ไ้ใจรักใคร่ ไ้จจริต และอื่น ๆ
ไ้ของมีตัวไม่ได้หมดอย่างไ้บาตร ต้องว่าตักบาตร
หรือเจ้านายก็ว่าทรงบาตร ไ้เสื่อ ไ้กางเกง ก็ว่าสรวม
เสื่อสรวมกางเกงหรือทรงพระสนับเพลาและฉลอง
พระองค์ ไ้หมวก ว่าสรวมหมวกแลทรงพระมาลา
ไ้ตุ้ม ว่าขัดตุ้ม ไ้กำไล ไ้เกี้ยว ว่าสรวมกำไล สรวม
เกี้ยว ไ้ปิ่น ว่าปักปิ่น ไ้สร้อย ไ้จี้ ว่าผูกสร้อยผูกจี้ ไ้โซ่
ไ้ตรวน ไ้ชื้อ ไ้คา ว่าจำโซ่จำตรวน จำชื้อจำคา
ไ้คูก ว่าจำคูก ขึ้นคูก ส่งคูก ชั่งคูก เข้าคูก ไ้ตรง
ไ้ทิม ว่าชั่งตรง ชั่งทิม ไ้เล่า ว่าชั่งเล่า ไ้กรง ว่า
ชั่งกรงหรือไว้ในกรง ไ้หม้อไ้ไห ไ้ขวด ว่า กรอก
หม้อ กรอกไห กรอกขวด ไ้เรือ ว่า บรรทุกเรือ ไ้
คลัง ว่าขึ้นคลัง ส่งคลัง เข้าคลัง หรือเก็บไว้ในคลัง
ถ้าพูดถึงของไ้หีบ ไ้ตู้ ไ้ถุง ว่าของในหีบในตู้ในถุง
ถ้าพูดถึงกิริยา ก็ว่า เข้าหีบ เข้าตู้ เข้าถุง ไ้ยั้ง ไ้ฉาง
ว่าขึ้นยั้ง ขึ้นฉาง ถ้าเป็นสินค้าก็ว่าบรรทุกกำปั่น บรรทุก
สำเภ ถ้าเป็นของก็ว่า เอาไว้ในกำปั่น ในสำเภ ไ้
ช้าง ไ้เกวียน ไ้ต่าง ถ้ามากก็ว่าบรรทุกช้าง บรรทุก
เกวียน บรรทุกต่าง ถ้าน้อยก็ว่า ขึ้นช้าง ขึ้นเกวียน ขึ้น
ต่าง หรือไปบนต่าง บนช้าง บนเกวียน ไ้กระบุง
ตะกร้า ตะแกรง ก็ว่าไว้ในกระบุง ตะกร้า ตะแกรง ไ้
กุญแจ ไ้กลอน ว่าลั่นกุญแจ ขัดกลอน ตักน้ำไ้ตุ้ม
ไ้ถัง ว่าชั่งตุ้ม ชั่งถัง ไ้หมุด คำนี้ ถ้าเป็นหมุดแปล
ว่าสอดหมุด ถ้าเป็นหมุดตรึง และขัดสิ่งของใด ๆ ก็
ว่าตรึงหมุด ขัดหมุด ไ้ยา ก็ว่าทายา หรือให้ยาปิด ตาม
สมควร ไม่ว่าไ้ บ้วนไ้กระโถน ว่าบ้วนลงกระโถน)

ขนมขี้หนู
ตันพุดดอ
ตันตำแย
เถาหัวลิง
เถาตุตหมู ตุตหมา

เถาไม้

ผลมุลกา

ฟอง

ดอกขจร

ดอกช่อนกลั่น

ดอกมณฑาขาว

ลั่นทม

ศิลา

นางเลิ้ง

บางชีโพ้น

บางนางรำ

ของผิงแดด

โรคกลาก

โรคเกลื้อน

โรคเรื้อน

โสทะ, โสทะ

วาโย, วาตา

พระยอด

หมอมดุงครรภ์

สี่ครั้ง

เจ็ดประการ

กึ่งตำลึง

สองพันแปดร้อยเส้น

สี่คู่

ตกลูก

ประสูติ, ประสูติ

เถาหมาม้อย

ลูกขี้กา

ไข่

ดอกสลิด

ดอกช่อนชู

ดอกยี่หุบ

ดอกลั่นทม

หิน

อีเลิ้ง

บางชีหน

บางอีรำ

ของตากแดด

ขี้กลาก (ลดคำขี้ออกเสีย เต็มคำโรคแทน
กับโรคต่าง ๆ ควรใช้ให้ถูก ชื่อดังนี้
อหิวาตกโรค กาฬโรค วัณโรค ไข้สำ
เป็นต้น)

ขี้เกลื้อน

ขี้เรื้อน

บวม

ลม (เช่นคำว่า “ประขาว พระวาโย” เจ็บเป็น
ลม เป็นต้น)

ผี (เช่นคำว่า “ประขาวพระยอด เจ็บเป็นผี”
เป็นต้น)

หมอต้ม

สี่หน

เจ็ดอย่าง

สองบาท

เจ็ดโยชน์

แปดตัวหรือแปดตัน

ออกลูก (สำหรับสัตว์ทั้งปวง)

ออกลูก (สำหรับเจ้านาย)

วันประสูติ

คลอดบุตร

สมโภช

ทรงพระเจริญ หรือทรงพวงพี

ชูบพระองค์

พระชนม์พรรษา, พระชนมายุ

ดวงพระชนม์พรรษา, ดวงพระชาติ

ช้าง ๒ เชือก หรือ ๒ ช้าง

ม้า ๒ ม้า

มูลดิน

รากดิน

วันเกิด (ทำบุญวันเกิด เจ้านาย ใช้ว่า ทรงบำเพ็ญ
พระกุศลในการรับประสูติพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า สมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราช ใช้ว่าเฉลิมพระชนม์พรรษา)

ออกลูก (สำหรับคนสามัญ)

ทำขวัญ หรืองานมีเลี้ยง

อ้วน

ผอม

อายุ

ดวงชาติ

ช้าง ๒ ตัว ม้า ๒ ตัว (ถึงสัตว์อื่น ๆ ก็ไม่ควร
พูดว่าตัวควรใช้ออกชื่อซ้ำ เช่น ม้า ๒ ม้า)

ที่ดิน

ใส่เดือน

หมวดอาการต่าง ๆ

พระบรมราชโองการ	คำสั่ง (พระเจ้าแผ่นดิน)
พระเสาวนีย์	คำสั่ง (พระอรรคมเหสี)
พระบรมราชโองการ	คำสอน (พระเจ้าแผ่นดิน)
พระราชดำรัส, พระกระแส	คำพูด (พระเจ้าแผ่นดิน)
พระราชปฏิสันถาร	ทักทายปราโมทย์ (พระเจ้าแผ่นดิน)
ตรัส, รับสั่ง	คำพูด (เจ้านาย)
พระราชนิพนธ์	แต่งหนังสือ (พระเจ้าแผ่นดิน)
ทรงนิพนธ์, ทรงเรียบเรียง, ทรงแต่ง	แต่งหนังสือ (เจ้านาย)
พระราชหัตถเลขา	จดหมาย (พระเจ้าแผ่นดิน)
ลายพระหัตถ์	จดหมาย (เจ้านาย)
พระราชโทรเลข	โทรเลข (พระเจ้าแผ่นดิน)
พระโทรเลข	โทรเลข (เจ้านาย)
พระราชทาน	ให้ (พระเจ้าแผ่นดิน ส่วนผู้อื่นต่อพระเจ้าแผ่นดิน ใช้ว่าทูลเกล้าฯ ถวาย เว้นแต่ของที่จะยกขึ้น ไม่ได้ เช่นที่ดินใช้ว่าถวาย)
ประทาน	ให้ (เจ้านาย ส่วนผู้อื่นต่อเจ้านายใช้ว่าถวาย)
ทรงพระอาเจียน	ราก
ทรงพระกระษะ, ทรงพระกาสะ	ไอ
ทรงจาม	จาม
ทรงพระสุคันธ์, ทรงพระสำออง	ทาเครื่องหอม
ทรงเครื่องใหญ่	ตัดผม (พระเจ้าแผ่นดิน)
ทรงเครื่อง	ตัดผม (เจ้านาย)
ทรงเครื่อง	แต่งตัว (พระเจ้าแผ่นดินหรือขัตติยราชกุมาร)
แต่งพระองค์	แต่งตัว (เจ้านาย)
ทรงช้าง	ขี่ช้าง
ทรงม้า	ขี่ม้า
ทรงรถ	ขี่รถ
ทรงเรือ	ขี่เรือ

(คำว่า ทรง ใช้กับกิริยาที่มีราชาศัพท์แล้วไม่ได้
เช่นทอดพระเนตร พระราชทาน ไม่ควรใช้ว่า ทรง

ทอดพระเนตร ทรงพระราชทาน ดังนี้เป็นต้น แต่ใช้
กับคำที่ไม่สำเร็จเป็นกิริยา เช่นพระศรวล ว่าทรง
พระศรวลได้ แลใช้กับกิริยาที่ยังไม่มีราชาศัพท์ เช่น
จามใช้ว่าทรงจามได้)

ทรงธรรมหรือทรงสดับพระธรรมเทศนา ฟังเทศน์

มีพระราชหฤทัยระฤกถึง

ทรงพระพิโรธ, กริ้ว

โปรด

ทรงพระศรวล

ทรงพระกรรแสง

ทรงพระอักษร

ทรงพระอักษร

ทรงเล่าเรียน, ทรงศึกษา

ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท

ทราบฝ่าพระบาท หรือทรงทราบ

คิดถึง (พระเจ้าแผ่นดิน)

โกรธ

ชอบ

หัวเราะ

ร้องไห้

อ่านเขียนหนังสือ

เรียนหนังสือ

เรียน

รู้ (พระเจ้าแผ่นดิน)

รู้ (เจ้านาย)

(คำว่ารู้ ใช้กับผู้ใดว่าทราบ ไม่รู้ใช้ว่า ไม่ทราบ
และอย่าใช้ว่าเปล่า คำว่าเปล่าไม่ควรใช้เป็นคำปฏิเสธ)

ทรงพระสุบิน

ทรงพระประจวร

ประจวร

เสด็จ

เสด็จพระราชดำเนิน

ประทับ

เสด็จประพาส

เสด็จเข้าที่พระบรรทม

สรองพระกระยาसनาน

สรองพระภักตร์

สรองน้ำ

เสวย

ฝัน

เจ็บ (พระเจ้าแผ่นดิน)

เจ็บ (เจ้านาย)

ไป

ไป (พระเจ้าแผ่นดิน)

นั่ง

ไปเที่ยว

ไปนอน (พระเจ้าแผ่นดิน)

สระผมในพิธี (พระเจ้าแผ่นดิน)

ล้างหน้า

อาบน้ำ (สรองน้ำในพิธี เรียกทรงมรุธาภิเศก)

กิน, รับประทาน (ใช้ว่ารับเฉย ๆ ผิด เพราะรับเป็น
อาการที่รับด้วยมือ)

ชิมเครื่องของกิน (พระเจ้าแผ่นดิน)

ตั้งของกิน

เทียบเครื่อง

ตั้งเครื่อง

ลาดพระที่	ปูที่นอน
ชำระพระหัตถ์	ล้างมือ
ชำระพระบาท	ล้างเท้า
โศกกันต์, ศกกันต์	ตัดजू
เกษากันต์	ตัดजू (หม่อมเจ้า)
จรดกรรปิดกรรไกร	ตัดजू (หม่อมราชวงศ์ในงานหลวง)
สวรรณคคต	ตาย (พระเจ้าแผ่นดิน พระมเหสี พระราชชนนี สมเด็จพระอนุพุทธเจ้า, สมเด็จพระอนุชาธิราช)
ทิวกคต	ตาย (กรมพระราชวังหลัง เจ้าครองเมืองที่เนื่องใน พระราชวงศ์ เช่นพระราเมศวร พระอินทราชา พระมหาธรรมราชา วังหน้าเคยใช้แต่กรม พระราชวังบวรวิไชยชาญ
	สวรรณคาลัย โบราณมักใช้ให้ต่ำกว่าสวรรณคคต แต่เดี๋ยวนี้เลิกไม่ใช้)
สิ้นพระชนม์	ตาย (เจ้านาย และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า)
สิ้นชีพิตักษัย, ถึงชีพิตักษัย	ตาย (หม่อมเจ้า)
ถึงพิราลัย	ตาย (เจ้าประเทศราช สมเด็จพระเจ้าพระยา และเจ้าคุณ ราชนิกุล)
ถึงอาสัญกรรม	ตาย (เจ้าพระยา)
ถึงอนิจกรรม	ตาย (พระยา, เจ้าจอมมารดา)
ถึงแก่กรรม	ตาย (หม่อมราชวงศ์, และขุนนางตั้งแต่พระลงมา ถึงพลเรือน)
ล้ม	ตาย (สัตว์ใหญ่ ๆ เช่น ช้าง ม้า เป็นต้น)
ถึงแก่มรณะภาพ	ตาย (พระภิกษุ สามเณร)

อนึ่ง คำพูดที่ใช้สำหรับเจ้าแลขุนนาง ที่ต่างกัน คือ

เรียก

รับสั่งให้หา (เจ้า)

ให้หา (ขุนนางผู้ใหญ่)

(แต่ผู้น้อยต่อผู้ใหญ่ใช้คำว่าเชิญเสด็จหรือเชิญ, อัม เจ้านายก็เรียกเชิญเสด็จ, แลการถือหรือนำไปมาซึ่ง ของต่าง ๆ แลพระพุทธรูป ใ้ว่าเชิญ)

ลา	กราบถวายบังคมลา, ทูลลา (เจ้า)
	กราบลา, ลา (ขุนนาง)
บอก	กราบบังคมทูลพระกรุณา (พระเจ้าแผ่นดิน)
	กราบทูล, ทูล (เจ้า)
	กราบเรียน เรียนแจ้งความ (ขุนนาง)
ไหว้	ถวายบังคม (ต่อเจ้า)
	นมัสการ (ต่อพระ)
	ไหว้ (ต่อขุนนาง)
คำสั่ง	รับสั่ง (เจ้า)
	บัญชา (ขุนนางชั้นเสนาบดี)
ไปหา	ไปเฝ้า (เจ้า)
บังสุกุล	สดับปกรณ์ (พระศพเจ้า)
นวด	อยู่งานนวด
พัด	อยู่งานพัด
กันร่วม	อยู่งานพระกลด หรือถวายพระกลด (คำว่าอยู่งาน แปลว่า ประจํางาน)

คำปลายบาทสังขยา

เมื่อข้าพเจ้าจะรวบรวมคำพูดปลายบาทสังขยานี้ ไปประลึกถึงเรื่อง “นกเอี้ยง” ที่เคยเล่นมาแต่เล็ก ๆ แล้วนึกอัศจรรย์ในใจว่า นี่จะออกจากความคิดผู้ใหญ่สอนให้เด็กรู้จักคำพูดปลายบาทสังขยา อย่างไม่ให้รู้สึกเบื่อว่าต้องเรียน ให้รู้สึกสนุกกว่าเล่น แต่ได้ประโยชน์ด้วย จึงสอนให้นกเอี้ยง กระเทยที่ร่อย อ้อยที่สับ หมากดิบที่ต้้น ต้นละที่ทลาย ผ่าลายที่ผืน ฟืนที่มัด ไม้กลัดที่เล่ม เข็มที่กระบอก หมากกอกหรือหมากยัน ฟันห้วนนกูกู ดังนี้ แลข้าพเจ้าได้ตรวจแบบเรียน พบในตำราไวยากรณ์ของกรมศึกษาธิการ ตอนวจีวิภาค ในบทที่สอนด้วยสรรพนาม อธิบายว่าคำเหล่านี้ใช้ต่างกันด้วยลักษณะต่าง ๆ คือ

๑. ต่างกันตามรูป เช่น ว่า สิ่งที่มีรูปกลม ๆ ยาว ๆ กลวงในดั่งปิ่นหรือไม้ไผ่ที่ตัดเป็นปล้อง ๆ มาใช้ทำสิ่งอื่นมีเข้าหลวมเป็นต้นใช้สรรพนามว่า กระบอก
๒. ต่างกันตามกิริยา ดัง ใต้ที่มัด ผ้าที่พับ
๓. ต่างกันตามพวกดังคำว่า ถ้วยที่ชุด เครื่องแต่งตัวที่สำหรับ เป็นต้น
๔. ต่างกันตามมาตรา ดังคำว่า เงินที่บาท จานที่ไหล เขาก็เกวียน เป็นต้น
๕. ต่างกันตามภาษาณะ ดังคำว่า น้ำที่ตม เป็นต้น

แลในสมุดวจีวิภาคนั้น คำที่ใช้ต่างกันตามรูป มีความอธิบายประกอบให้ทราบเหตุผลบ้าง เช่นคำว่า กระบอกที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แต่คำอธิบายนั้น เมื่อจะอธิบายลงเป็นหนังสือทุกคำ ก็มักชักความเลือนไป ข้าพเจ้าเห็นว่า การที่จะใช้คำพูดปลายบาทสังขยาให้ถูกนั้นอาศัยที่ใช้เคยแลชินเป็นประมาณ เพราะฉะนั้นถ้อยคำที่ข้าพเจ้าจะรวบรวมมาไว้ในที่นี้ จะไม่ใช่คำอธิบายให้เป็นการเผื่อไป จดไว้เมื่อศิษย์สงสัยคำใด จึงให้อาจารย์อธิบายด้วยปากให้ศิษย์เข้าใจ

อีกประการหนึ่ง คำพูดปลายบาทสังขยา ที่ว่าใช้ต่างกัน ตามรูปตามกิริยา ตามพวก ตามมาตรา แลตามภาษาณะแลอื่น ๆ นั้น ถ้าคำใดไปพ้อง หรือไปใกล้เคียงกับคำที่ถือไม่ใช่ เช่นคำว่าตัวว่าไบ ควรใช้ออกชื่อซ้ำ เช่นม้า ๒ ม้า โค ๒ โค ขวด ๒ ขวด ชัน ๒ ชัน เป็นต้น แลคำใดที่ยังไม่เคยใช้ปลายบาทสังขยาโดยเจกาะ แลนึกตามลักษณะที่ว่ามันไม่ได้สพเหมาะ ก็ควรใช้ชื่อซ้ำ เช่น โต๊ะ ๒ โต๊ะ ตู้ ๒ ตู้ แก้ว ๒ แก้ว เป็นต้น

อักษรานุกรม

คำพูดปลายบาทสังขยา

คำปลายบาทสังขยา

กระบอก
กระสุน
กัณฑ์
กลั๊ก
กลุ่ม
กอ
กอง
ก้อน
กำ
กิ่ง
กุลี
เกล็ด

ขด
ชนิด
ขนาน
ขวด
ขอน
เข็ด
โขลง

คัน
คัมภีร์
คำ

ตัวอย่างสิ่งที่ใช้กับคำนั้น

ก.

ปืน, เข้าหลาม
กระสุนปืน
เทศน์
ไม้ขีดไฟกลั๊ก
ด้ายกลุ่ม, ป่านกลุ่ม
กอไผ่, กอหญ้า
กองทหาร, กองอิฐ, กองทราย, กองกอง
ก้อนดิน, ก้อนศิลา, ก้อนอิฐ, ก้อนเข้าตู
ผักกำ, พลุกำ
งาช้าง (กิ่งไม้)
ผ้าเป็นตัน (จำนวน ๒๐)
พิมเสน

ข.

เชือกขด, ลวดขด, หวายขด
สวน
ยาแก้โรคต่าง ๆ
ขวดหมึก
สิ่งที่ไม่เป็นคู่เช่นกำไล ๑ ขอน
ด้ายที่เป็นเข็ด
ช้างโขลง

ค.

ร่ม, ฉัตร, คันช้าง, รถ, กระสุน, น้ำไม้, แร้ว เป็นต้น
หนังสือคัมภีร์
พลุคำ, หมากคำ, คำพูด

คำแปลบาทสังขยา

ตัวอย่างสิ่งที่ใช้กับคำนั้น

คู่	สิ่งที่เป็นคู่เช่นกำไล และคำว่า แปรตัว หรือ แปรต้น ควรใช้ว่า ๔ คู่
เครือ	กล้วยเครือ
งาน	ง. ทีนา (เปนเศษจากไร)
จั่น	จ. จั่นหมาก, จั่นมพร้าว
จีบ	พลูจีบ
จุก	หอม, กระเทียม
ฉบับ	น. หนังสือที่เป็นแผ่น
ฉาก	การเล่นต่าง ๆ มีลคร เป็นต้น
ช่อ	ช. ช่อไม้
ชั้น	ชั้นเนื้อ ชั้นผ้า
ชุด	การเล่นต่าง ๆ มีลคร เป็นต้น, ที่ชา
เชือก	ช้างที่ใช้เชือกผูกแล้ว (แลเมื่อพูดถึงจำนวนสัตว์ คำว่าตัวไม้ใช้ ใช้ออกชื่อซ้ำ เช่นโค ๒ โค กระบือ ๒ กระบือ เป็นต้น แลช้างจะว่าก็ช้างก็ได้ เช่นช้างเผือก มักใช้ว่าก็ช้าง)
ซอง	ท. พลูซอง
ชี	พิน (พระทนต์, องค์กร์ที่ใช้)
ดวง	ด. ดวงตรา, ดวงไฟ แลดาว
ดอก	ดอกไม้, รูป
ด้าม	ด้ามปากกา
ดุน	ดุนพิน

คำแปลยบทสังขยา

ตัวอย่างสิ่งที่ใช้กับคำนั้น

ด.

ตน

ยักษ์, ฤๅษี, บาดหลวง (บางที่จะใช้ได้)

ต้น

ซุง, เส้า, ต้นไม้

ตลับ

ขี้ผึ้ง

ตับ

จากตับ, พลู

ไตร

ผ้าไตร

ถ.

เถา

ของที่เป็นเถาเช่นตลับ

แถบ

แพรแถบ

แถว

ทหาร

ท.

ทลาย

ทลายหมาก, มพร้าว

ท่อน

ฟืน, ฝ้า

เท

เหล้า

แท่ง

ดินสอ, เงิน, ทอง, ตัก

น.

นัด

ปัสตัน, ยิงปืน, จุดพลุ (พระราชพิธีขึ้นฐานแขกเมืองตามแบบก็เรียกว่า ๓ นัด หรือ ๓ ครั้ง แล ๓ ผัด ๓ นัด ใช้ในสำนวนความ)

นาย

ข้าราชการฝ่ายหน้า

บ.

บท

คาถาหรือโคลง กลอน เพลง

บาท

เป็นส่วน ๑ ของบทแห่งคาถาหรือโคลง, เงิน, ส่วนเวลาแห่งนาฬิกา

บาน

กระจกส่อง, ประตู, หน้าต่าง, ฉาก, ลับแล

ป.

ปิ่น

มะขามเปียก

ปาก

แห, อวน, เปล, ปากกาหรือปากไก่อ

ปีก

ขี้ผึ้งปีก, น้ำตาลปีก

ปิ่น

เลื่อย

คำพลาบาทสงขยา

ตัวอย่างสิ่งที่ใช้กับคำนั้น

ผล
ผืน
ผูก
แผง
แผ่น

ผ.

ผลไม้ (เพราะคำว่าลูก เป็นคำที่ถือกันมาไม่ใช่)
ผ้าผืน, พรหม, แผง, เสื่อ, หน้
หนังสือผูก
ยาแผง
กระดาด, กระดาน, อิฐ, เข้าเกรียบ, กระเบื้อง,
กระจกตัด

ผัก
ฝา
ฝูง

ผ.

ถั่วผัก มะขามผัก ไข่ปลา
ขนมครก เปลือกหอย
ฝูงนก

พวง
พับ
พู

พ.

มาไล, ผลไม้
ผ้าขาวพับ
พูทุเรียน

มวน
ม้วน
มัด
เม็ด

ม.

บุหรี่สูบ
แพร, พรหม
พินมัด
เพ็ชร์ (พรรณไม้เรียก เมล็ด)

ยก
ยวง

ย.

เขี่ยน, ไม้ยก
ยวงขนุน

รวง
ราง
รูป
เรียง
เรือน

ร.

เข้ารวง, เข้าฟาง
ลูกคิด, ระนาด, กบ, รางประทัด
ภิกษุ, สามเณร, แลสิ่งที่เป็นรูป
พลูเรียง
นาฬิกา

คำพยางค์ภาษา

ตัวอย่างสิ่งที่ใช้กับคำนั้น

ไร่
โรง

ที่นา
โรงโชน หนึ่ง ลคร

ลา
ลำ
เล่ม

ก.

โห้
เรือ, ไม้ไผ่, แลอ้อย
เกวียน, ไม้กลัด, เข็ม, หนังสือที่เย็บเป็นสมุด, เทียน,
พัด, พาย, แฉว, กระบี่, ดาบ, เสียม, จอบ, มีด,
แลกรรไกร
ปี ขลุ่ย

เลา

ว.

วง

แหวน, หม้อง, ดนตรี, คนเล่นตะกร้อ

ส.

สาย
สำหรับ
เส้น

เข็มขัด, รั้วปะคต, ถนน, สายสร้อย, แห่สี่สาย ว่า
เสื่อผ้า เป็นต้น
เชือก, ด้าย, ไหม, ผม, ขน

ห.

หมู่
หลัง
หวี
หั่ว
ห่า

โต๊ะหมู่
เรือน, แพน, รถ, มั่ง
กล้วยหวี
สิ่งที่ใช้ตรงกับภาษาบาลีว่ามูล เช่น ผือก, มัน, เป็นต้น
ฝนตก

อ.

องค์

พระ, พระพุทธรูป, พระเจดีย์, เทวดา, เทวรูป,
หม่อมเจ้า
(ตั้งแต่พระองค์เจ้าขึ้นไปใช้พระองค์ แลพระราชดำรัส
ก็ใช้ว่าองค์ คำของเสวยก็ใช้ว่าองค์)

ราชาศัพท์
ของ
พระยาอุปทิศศิลปสาร
(น้อม กาญจนชีวะ เปரியัญ)

บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด จัดพิมพ์
ในหนังสือหลักภาษาไทย พ.ศ. ๒๕๑๔

ราชาศัพท์-นาม

ราชาศัพท์ แปลว่าศัพท์สำหรับพระราชหรือศัพท์หลวง แต่ในที่นี้ ให้หมายความว่าศัพท์ที่ใช้ในราชการ เพราะในตำรานั้นบางคำไม่กล่าวเฉพาะสำหรับษัตริย์หรือเจ้านายเท่านั้น กล่าวทั่วไปถึงคำที่ใช้สำหรับบุคคลชั้นอื่น เช่น ขุนนางและพระสงฆ์ เป็นต้น ด้วย เช่นคำว่า “ตาย” เป็นต้น คำราชาศัพท์นี้ เป็นระเบียบของภาษาที่จะต้องทำให้ถูกต้อง นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของไวยากรณ์ จึงต้องนำมากล่าวในที่นี้ เฉพาะแต่ข้อที่ควรสังเกตตามลักษณะไวยากรณ์ จักไม่กล่าวให้พิสดารตามตำราราชาศัพท์ ซึ่งมีอีกแผนกหนึ่งต่างหาก

ชั้นของบุคคลที่จะต้องใช้คำราชาศัพท์นี้ ว่าโดยย่อมี ๕ ชั้น คือ พระราชา ๑ เจ้านาย ๑ พระสงฆ์ ๑ ขุนนาง ๑ คนสุภาพ ๑ ต่อจากนี้ไปก็เป็นชั้นสามัญชนที่พูดจากันตามธรรมดา หรือที่เรียกว่าปากตลาด ซึ่งไม่นิยมใช้ในราชการ และชั้นบุคคลทั้ง ๕ นี้เป็นแต่กล่าวโดยย่อที่ใช้ทั่ว ๆ ไป ยังมีคำบางคำที่บัญญัติใช้แยกเป็นหลายชั้นยิ่งไปกว่านี้ แต่ที่มีแบบแผนใช้อยู่โดยมากก็มีเพียงชั้นพระราชาและเจ้านายเท่านั้น ชั้นอื่น ๆ มีบัญญัติใช้เฉพาะบางคำจกกล่าวถึงเฉพาะในคำที่มีบัญญัติใช้

คำทั้งหลายที่ต้องเปลี่ยนแปลงใช้ตามระเบียบราชาศัพท์นี้ ก็มี ๔ ชนิดอย่างเดียวกับระเบียบอื่น ๆ เหมือนกัน คือ (๑) นาม (๒) สรรพนาม (๓) กริยา (๔) วิเศษณ์ จะยกอธิบายทีละชนิด ดังต่อไปนี้.-

คำนามที่ใช้เป็นราชาศัพท์ คำนามย่อมเปลี่ยนแปลงใช้เป็นราชาศัพท์แทบทุกพวก เว้นแต่พวกสมุหนามเท่านั้น เพราะนามพวกนี้เป็นชื่อของหมู่คณะ ไม่เจาะจงเฉพาะตัวบุคคล จึงนิยมใช้เป็นสามัญชนผู้หนึ่ง ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงราชาศัพท์ ถึงจะเกี่ยวกับพระราชาหรือเจ้านาย ก็ใช้เช่นเดียวกัน เช่น “รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” เป็นต้น

(๑) **सामานยนามกับอากรนาม** สองพวกนี้มีใช้มากกว่าพวกอื่น และมีวิธีใช้อย่างเดียวกันด้วย จึงนำมากล่าวในที่เดียวกันดังนี้.-

ก. **สำหรับชั้นพระราชา** นามราชาศัพท์ที่ใช้สำหรับพระราชานั้น ต้องเป็นชื่อสิ่งที่เกี่ยวข้องเนื่องเป็นของแห่งพระราชฯ เป็นต้นว่าส่วนของร่างกาย เช่น มือ เท้า แขน ขา ฯลฯ ความประพฤติต่าง ๆ เช่น การกิน ความคิด ความเชื่อ ฯลฯ ญาติและคนที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น พี่เลี้ยง แม่นม อาจารย์ ฯลฯ ทรัพย์และเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้า เครื่องแต่งตัว ฯลฯ สิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น ชะตา ราศี เคราะห์ วันเกิด โรคต่าง ๆ ฯลฯ คำเหล่านี้มีวิธีเปลี่ยนแปลงใช้เป็น ๔ วิธี ดังต่อไปนี้

(ก) ใช้คำ “พระบรม” หรือ “พระบรมราช” นำหน้าได้แก่นามที่สำคัญควรจะเชิดชูให้เป็นเกียรติยศ เช่น พระบรมมหาราชวัง พระบรมนามาภิไธย หรือพระปรมาภิไธย พระบรมวงศานุวงศ์ พระบรมเชษฐาณูปภาพ พระบรมโพธิสมภาร (บุญบารมี) พระบรมราชโองการ พระบรมราชาไชยบาย พระบรมราชูปถัมภ์ พระบรมราชาวาท พระบรมราชานุศาสน์ เหล่านี้เป็นต้น

(ข) ใช้คำ “พระราช” นำหน้า ได้แก่คำที่ใช้เฉพาะพระราชา ซึ่งผู้กล่าวตั้งใจจะไม่ให้ปนกับเจ้านายอื่น ๆ ทั่วไป แต่ไม่เป็นคำสำคัญอย่างข้อต้น เช่น ตัวอย่าง “พระบรมมหาราชวัง” ในข้อต้นนั้น หมายความว่าวังสำคัญที่สุดที่ควรจะเชิดชู แต่ถ้าวังที่รอง ๆ ลงมา และไม่สำคัญนัก ก็ใช้ว่า “พระราชวัง” เช่น พระราชวังดุสิต พระราชวังบางปะอิน เป็นต้น และนามอื่น ๆ เช่น พระราชทรัพย์ พระราชลัญจกร (ตรา) พระราชพาหนะ พระราชยาน พระราชหฤทัย พระราชประวัติ พระราชกุศล เป็นต้น และคำที่เป็นอาการนาม มักใช้เช่นนี้ เป็นพื้น เช่น พระราชปรารภ พระราชดำริ พระราชประสงค์ เป็นต้น

(ค) ใช้คำ “พระ” นำหน้า ได้แก่นามที่เป็นสามัญทั่วไป ซึ่งไม่นับว่าเป็นของสำคัญเป็นต้นว่าเครื่องใช้สอย เช่น พระแสง พระที่นั่ง พระเก้าอี้ พระสุพรรณราช ฯลฯ ส่วนในร่างกาย เช่น พระหัตถ์ พระบาท พระนาสิก พระคอ พระเจ้า ฯลฯ ของที่เกี่ยวกับร่างกาย เช่น พระโรค พระบังคนหนัก พระบังคนเบา พระเคราะห์ พระชะตา ฯลฯ สรุปความว่า นอกจากคำที่กล่าวในข้อ (ก) และ (ข) แล้ว ต้องใช้คำ “พระ” นำหน้าทั้งสิ้น เว้นไว้แต่คำประสมที่มีคำข้างท้ายเป็นราชาศัพท์อยู่แล้ว คำข้างหน้าจึงไม่ต้องใช้คำ “พระ” นำหน้าให้ซ้ำกัน เช่น ฉลองพระองค์ ฉลองพระเนตร ฉลองพระบาท ฉลองพระหัตถ์ บ้วนพระโอษฐ์ รดพระที่นั่ง ม้าพระที่นั่ง เรือพระที่นั่ง ธารพระกร พานพระศรี เหล่านี้เป็นต้น

อนึ่ง บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระราชา ถ้าเป็นเจ้านายก็ใช้เรียกตามชั้นของเจ้านาย ซึ่งจะกล่าวข้างหน้า แต่ถ้าใช้เป็นกลาง ๆ สำหรับพระราชาอื่น ๆ ทั่วไป ก็ใช้คำ “พระราช” นำหน้า เช่น พระราชบิดา พระราชมารดา พระราชภาดา พระราชภคินี เป็นต้น ถ้าไม่ใช่เจ้านาย คือเป็นราชินิกุล หรือสามัญชน มักใช้เพียงคำ “พระ” นำหน้า เช่น พระอัยกา พระอัยยิกา พระปิตุลา พระพี่เลี้ยง พระนม พระอาจารย์ พระสหาย เป็นต้น

(ง) ใช้คำ “หลวง” หรือ “ตัน” ประกอบข้างท้ายคำที่ใช้ พระบรม พระบรมราช พระราช “พระ” นำหน้านั้นต้องเป็นคำที่มาจากบาลีหรือสันสกฤต นอกจากนั้นก็มิใช่คำเขมรหรือคำโบราณอยู่บ้างเล็กน้อย เช่น พระจุไร พระขนง พระขนอง พระเขนย พระปราง พระยี่ภู่ พระบังคนหนัก พระบังคนเบา เป็นต้น แต่ถ้าเป็นคำไทยสามัญแล้ว จะใช้คำเหล่านั้นนำหน้าไม่ได้ มักจะใช้คำ “หลวง” หรือ “ตัน” ประกอบข้างท้าย เช่น ลูกหลวง หลานหลวง ม้าหลวง ข้างหลวง เรือหลวง ของหลวง สวนหลวง ม้าตัน ข้างตัน เรือตัน เรือนตัน เครื่องตัน ดังนี้ เป็นต้น

คำ “หลวง” กับ “ตัน” มีที่ใช้ต่างกันอยู่บ้าง คือคำ “หลวง” ใช้กับคำสามัญทั่วไปทั้งคน สัตว์ และสิ่งของ แต่มียกเว้นบางคำซึ่งไม่เกี่ยวกับพระราชา เช่น เมียหลวง เขาหลวง ทะเลหลวง เป็นต้น คำ “หลวง” ในที่นี้แปลว่า “ใหญ่” หากเกี่ยวข้องเป็นราชาศัพท์ไม่ ส่วนคำ “ตัน” นั้นเนื่องมาจากตำแหน่งแห่งนามนั้น ๆ ที่เจ้าพนักงานเทียบไว้เป็นขั้นต้น ขั้นที่สอง และขั้นรองต่อ ๆ ไป ขั้นต้นเป็นของดีสำหรับพระราชา จึงได้ใช้คำ “ตัน” เป็นเครื่องหมายสำหรับพระราชาต่อมา แต่มักจะใช้เฉพาะสัตว์ ที่ทาง และสิ่งของเท่านั้น หากได้ใช้สำหรับคนไม่

ข. สำหรับชั้นเจ้านาย ชั้นนี้บางคำก็ใช้แยกกันเป็นหลายชั้น คือ พระราชินี พระยุพราช วังหน้า (ครึ่งโบราณ) เจ้านายชั้นสูง พระองค์เจ้า หม่อมเจ้า แต่ในที่นี้จะกล่าวแต่คำที่ใช้สำหรับเจ้านายทั่วไป คำที่แยกใช้นั้นจะยกไว้กล่าวทีหลัง

นามราชาศัพท์สำหรับเจ้านายนั้น ใช้อย่างเดียวกับนามราชาศัพท์ สำหรับพระราชา เว้นแต่ไม่ใช้คำ “พระบรม” หรือ “พระบรมราช” นำหน้าเท่านั้น นอกจากนี้ก็ใช้สำหรับเจ้านายได้ดังนี้.-

(ก) ใช้คำ “พระราช” นำหน้า คำนี้ใช้สำหรับพระราชินี และพระยุพราช เฉพาะคำสำคัญสำหรับพระองค์ท่าน เช่น พระราชหฤทัย พระราชศรัทธา พระราชดำริ พระราชปราชญ์ พระราชกุศล เป็นต้น

(ข) ใช้คำ “พระ” นำหน้า นอกจากที่กล่าวแล้วในข้อ (ก) ก็ใช้คำ “พระ” นำหน้าเป็นพื้นทั่วไป เว้นไว้แต่คำที่เป็นราชาศัพท์สำหรับเจ้านายอยู่แล้ว เช่น หม่อม หม่อมห้าม วัง ที่นั่ง (เช่น รถที่นั่ง ม้าที่นั่ง สำหรับพระราชาใช้ รถพระที่นั่ง ฯลฯ) เครื่อง (อาหาร) และคำประสมที่มีคำราชาศัพท์อยู่ข้างท้ายแล้ว เช่น ฉลองพระองค์ ฉลองพระหัตถ์ เป็นต้น ดังกล่าวในข้อสำหรับพระราชา

อนึ่ง ญาติที่เป็นเจ้านายด้วยกัน มักใช้คำว่า “พระเจ้า” นำหน้า เช่น พระเจ้าลุง พระเจ้าพี่ พระเจ้าอา เป็นต้น ถ้าใช้คำบาลี หรือสันสกฤต ก็ใช้แต่คำ “พระ” นำหน้า เช่น พระปิตุลา พระภาดา พระเชษฐา เป็นต้น ถึงญาติที่ไม่ใช่เจ้านายหรือผู้ที่ทรงนับถือ ก็ใช้คำ “พระ” นำหน้าอย่างเดียวกัน

(ค) อนึ่ง คน สัตว์ หรือสิ่งของ ซึ่งเป็นของเจ้านายที่ไม่สำคัญ คือ ไม่ใช่ผู้ที่ทรงนับถือ ก็ดี สัตว์หรือสิ่งของที่อยู่ห่างไกล ซึ่งไม่ได้ทรงใช้สอยใกล้ชิดเป็นต้นก็ดี คำเหล่านี้ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงใช้เป็นราชาศัพท์ ใช้ตามปกติอย่างคำสามัญ เช่น คนของเจ้านายพระองค์นั้น นาของเจ้านายพระองค์นี้ เป็นต้น

ก. सामान्यนามและอากรนามที่เป็นราชาศัพท์ สำหรับชั้นบุคคลต่อจากเจ้านายลงไป ก็ดี หรือที่บัญญัติใช้แยกชั้นละเอียดยกออกไปจากข้างบนนี้ก็ดี มีเป็นบางคำ จะยกมากล่าวพอเป็นตัวอย่างต่อไปนี้.-

(ก) คำสั่ง

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล	หมายเหตุ
พระบรมราชโองการ	พระราชา	ของเรา
พระราชโองการ	พระราชา	ทั่วไป
พระบรมราชโองการ	พระบรมราช	วังหน้าที่ดำรงพระยศเสมอพระราชา
พระราชเสาวนีย์	พระราชินี	
หรือพระเสาวนีย์		
พระราชโองการ	พระยุพราช	บางที่ใช้ “พระราชดำรัส” ซึ่งแปลว่า คำพูด
หรือพระราชบัญชา		
พระบัญชา	เจ้านาย	บางที่ใช้ “พระดำรัส” ซึ่งแปลว่าคำพูด หาใช่คำสั่งไม่ และคำ “รับสั่ง” ใช้ว่าคำพูดก็ได้
หรือรับสั่ง		
พระประศาสน์	สมเด็จพระเจ้าพระยา	
บัญชา	ขุนนางชั้นสูง	เจ้าพระยาหรือพระยาพานทอง
คำสั่ง	ต่ำจากขุนนางชั้นสูง	ตลอดลงมาถึงชั้นคนสุภาพ

(ข) จดหมาย

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล	หมายเหตุ
พระราชหัตถเลขา	พระราชา	ของเรา
พระราชสาสน์	พระราชา	ทั่วไป, มักใช้กับต่างประเทศ
ลายพระราชหัตถ์	{ พระราชินี หรือ พระยุพราช	
พระมหาสมณศาสน์		
พระสมณศาสน์	พระมหาสมณะเจ้า	
ลายพระหัตถ์	เจ้านาย	
หรือพระอักษร		
ศุภอักษร	{ เสนาบดี หรือ เจ้าประเทศราช	คือเสนาบดีรับพระบรมราชโองการ มีไปถึงเจ้าประเทศราช หรือเจ้าประเทศราชมีมาถึงเสนาบดี เพื่อให้กราบบังคมทูล
สารตรา	เสนาบดี	ดำเนินกระแสนพระบรมราชโองการ ถึงหัวเมืองหรือทูตอยู่ต่างประเทศ

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล	หมายเหตุ
ตรา หรือตราน้อย	เสนาบดี	บอกข้อราชการส่วนกระทรวงถึงหัวเมืองหรือ
ใบบอก	หัวเมือง หรือทูต	ทูตอยู่ต่างประเทศมาถึงกระทรวง
ลิขิต	อยู่ต่างประเทศ	หนังสือแจ้งราชการมาจากหัวเมือง
จดหมาย หรือหนังสือ	พระสงฆ์	
	สามัญ	ใช้ได้ตั้งแต่เสนาบดีถึงคนสามัญ

(ค) ภรรยา

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล	หมายเหตุ
พระราชินี หรือพระมเหสี	พระราชา	สำหรับภรรยาเอก
พระสนม	พระราชา	สำหรับภรรยาน้อย
หม่อม, หม่อมห้าม }	เจ้านาย	พระชายามักใช้สำหรับเจ้าต่างประเทศ
หรือพระชายา		
ภรรยา	ขุนนาง, คนสุภาพ	

(ข) นามเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล	หมายเหตุ
พระเจ้า	พระราชา	
พระเศียร	เจ้านาย	
โยม	พระสงฆ์	ทั้งบิดาและมารดา

หมายเหตุ พระพุทธเจ้า หรือเทวดาผู้เป็นใหญ่ เช่น พระอิศวร พระอินทร์ เป็นต้น ใช้คำนามอย่างเดียวกับพระราชา แต่มีผิดกันอยู่บ้าง คือ สำหรับพระพุทธเจ้า ใช้คำว่า “พระพุทธ” หรือ “พุทธ” นำหน้า สำหรับเทวดาใช้คำว่า “เทว” หรือ “เทพ” นำหน้า ในคำบางคำเพื่อจะให้ความเด่น เช่น พระพุทธปฏิมา (คำสั่ง) พระพุทธบริวาร พุทธพยากรณ์ เทวโองการ เทพบริวาร เป็นต้น

(๒) วิสामานยนาม นามพวกนี้มีวิธีใช้ต่างกับสามานยนามหรืออาการนาม คือต้องมีสามานยนามนำหน้าด้วย และวิสามานยนามที่ใช้ในราชการสำหรับบุคคลทั้ง ๕ ชั้นนั้น มีต่างกันเป็น ๒ อย่าง คือ นามเดิมอย่างหนึ่ง กับราชทินนามอีกอย่างหนึ่ง

ก. นามเดิม คือนามที่ได้มาแต่กำเนิด จะอธิบายวิธีใช้เป็นชั้น ๆ ลงไปดังต่อไปนี้.-

(ก) พระราชา การออกพระนามพระราชาทั่วไปในสมัยนี้ มักใช้คำสามานยนามว่า “สมเด็จพระเจ้า” บ้าง “สมเด็จพระ” บ้าง “พระเจ้า” บ้าง นำหน้าตามความนับถือมากและน้อย เช่น สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (กรุงอังกฤษ) สมเด็จพระนเรศวร พระเจ้านโปเลียน พระเจ้าพิมพิสาร เป็นต้น แต่ครั้งโบราณใช้ต่าง ๆ กันตามสมัย เช่นตัวอย่าง “ขุน พ้อขุน ขุนหลวงพญา” เป็นต้น ตามที่ว่านี้ใช้เรียกพระราชาอื่น ๆ ทั่วไป

แต่ประเพณีของไทย พระราชาธิบดีเมื่อเสวยราชสมบัติต้องถวายพระนามใหม่ มีสร้อยพระนามยืดยาว ซึ่งใช้ในราชศัพท์ว่า “พระปรมาภิไธย” หรือ “พระบรมนามาภิไธย” และใช้เรียกตามพระปรมาภิไธยนี้ หาใช้เรียกพระนามเดิมไม่ จะมีบ้างก็มักเป็นเสียงราษฎรเรียกกันอย่างปากตลาด พอให้เข้าใจง่าย ถ้าใช้ในรัชกาลปัจจุบัน มักจะใช้คำว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ซึ่งเป็นสามานยนามแทน ถ้าจำเป็นจะต้องใช้ ก็ใช้คำว่า “พระบาทสมเด็จพระ” นำหน้าพระปรมาภิไธยอีกทีหนึ่ง มีวิธีใช้เป็น ๓ อย่าง คือ (๑) ใช้พระนามเดิมตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ เช่นตัวอย่าง “พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ฯลฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” อย่างนี้มักใช้ในหนังสือเรื่องสำคัญ เช่นประกาศพระราชบัญญัติที่สำคัญ หรือประกาศตั้งเจ้านายเป็นต้น (๒) ใช้อย่างกลาง คือละสร้อยพระนามเสีย เช่น “พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว” อย่างนี้มักใช้ในหนังสือที่มีส่วนสำคัญรองลงมา (๓) ใช้ย่อ คือใช้ย่อเอาแต่ส่วนสำคัญของพระปรมาภิไธย เช่น พระบาทสมเด็จพระนเรศวร พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ เป็นต้น ถ้ามีพ้องกันก็เติมสังขยาที่ ๑ ที่ ๒ ฯลฯ ไว้ข้างท้าย เช่น “พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑” หรือ “พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒” เป็นต้น อย่างนี้ใช้ในหนังสือต่าง ๆ ที่กล่าวในกาลทั่วไปที่ไม่สำคัญ

(ข) ชั้นเจ้านาย เจ้านายที่จะต้องใช้พระนามเดิมนั้น คือเจ้านายที่ยังมิได้ทรงกรมหรือทรงตำแหน่งอันสูงซึ่งทรงสถาปนาพระราชทินนามใหม่ เช่น ตำแหน่งสมเด็จพระพันปีหลวง เป็นต้น คำสามานยนามที่นำหน้าพระนามเดิมเจ้านายตั้งแต่ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป มี ๒ คำ คือ คำต้นบอกเครือญาติ คำที่ ๒ บอกชั้นเจ้านาย

(๑) คำสามานยนามบอกเครือญาติ นั้น เรียกว่าตำแหน่งพระบรมวงศานุวงศ์ ตามที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ มีดังนี้.-

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ คือเจ้านายที่เป็นพระราชโอรสพระเจ้าแผ่นดินก่อน ตั้งแต่พระเจ้าอาขึ้นไป ถ้าเป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๑ ใช้ว่า “พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๑” ในรัชกาลที่ ๒ ก็ว่าชั้น ๒ ตามลำดับ ถ้าสำหรับเจ้าฟ้า ใช้ว่า “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ”

ชั้นพระเจ้าพี่และพระเจ้าน้อง ถ้าเป็นฝ่ายหน้าใช้ว่า “พระเจ้าพี่ยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ” ถ้าเป็นฝ่ายใน ใช้ว่า “พระเจ้าพี่นางเธอ พระเจ้าน้องนางเธอ” สำหรับเจ้าฟ้าใช้คำว่า “สมเด็จพระ” เดิมข้างหน้าอย่างเดียวกัน

(ถ้าเป็นชั้นพระราชโอรส ฝ่ายหน้าใช้ว่า “พระเจ้าลูกยาเธอ” ฝ่ายในใช้ว่า “พระเจ้าลูกเธอ” สำหรับเจ้าฟ้าใช้คำว่า “สมเด็จพระ” เดิมข้างหน้าเหมือนกัน)

ชั้นพระโอรสเจ้าฟ้าที่ดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้ามาแต่เดิม หรือหม่อมเจ้าที่ทรงสถาปนาพระยศเป็นพระองค์เจ้าขึ้นเป็นพิเศษ ใช้ว่า “พระเจ้าวรวงศ์เธอ”

พระโอรสพระราชวังบวร รัชกาลที่ ๕ ใช้ว่า “พระราชวรวงศ์เธอ” ถ้าพระโอรสพระราชวังบวร รัชกาลที่ ๔ ใช้ว่า “พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ”

หม่อมเจ้าที่ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้า ใช้ว่า “พระวรวงศ์เธอ”

(๒) คำสาบานนามที่บอกชั้นเจ้านาย นั้นมี ๓ ชั้น คือ-

เจ้าฟ้า คือ พระราชโอรสพระเจ้าแผ่นดินที่พระมารดาเป็นเจ้าด้วยกัน

พระองค์เจ้า คือพระโอรสพระเจ้าแผ่นดินหรือพระราชวังบวรอย่างหนึ่ง พระโอรสของเจ้าฟ้าอย่างหนึ่ง หม่อมเจ้าที่ทรงสถาปนาเลื่อนพระยศขึ้นอย่างหนึ่ง

หม่อมเจ้า คือพระโอรสของพระองค์เจ้าที่ดำรงพระยศมาแต่เดิม

ต่อจากสาบานนามบอกชั้นนี้ไปจนถึงพระนามเดิม ดังนี้

“สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า (พระนามเดิม)”

“พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า (พระนามเดิม)”

แต่ถ้าสำหรับชั้นหม่อมเจ้า ไม่ต้องมีสาบานนามบอกเครือญาติมีแต่คำบอกชั้นเจ้านายเท่านั้น ดังนี้ “หม่อมเจ้า (พระนามเดิม)” แต่มักใช้พระนามพระบิดาไว้ข้างท้ายด้วย ดังนี้ “หม่อมเจ้า (พระนามเดิม) ในพระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้า (พระนามพระบิดา)” สำหรับหม่อมเจ้าฝ่ายใน ใช้ว่า “หม่อมเจ้าหญิง”

(ค) พระสงฆ์ พระสงฆ์ที่ไม่มีราชทินนาม ต้องใช้นามเดิม ถ้ามีตำแหน่งบรรดาศักดิ์เป็น พระครู พระปลัด พระสมุห์ พระใบฎีกา หรือมีตำแหน่งเป็นเจ้าอธิการ พระอธิการ เป็นต้น ก็ใช้สาบานนามบอกตำแหน่งนั้น ๆ นำหน้านามเดิม นามสกุล แล้วใส่นามฉายา (นามที่อุปัชฌาย์ให้เป็นภาษาบาลีเมื่อเวลาบวช) วงเล็บไว้ข้างท้าย ดังนี้-

“พระครู ทิม ชื่นช้อย (จนฺทโก)”

“พระปลัด สอน ไววุฒิ (เขมิโก)” เป็นต้น

อนึ่ง พระที่สอบไล่ได้เป็นเปรียญ หรือเป็นนักธรรมชั้นใด ก็ลงคำว่า เปรียญหรือนักธรรม ชั้นนั้น ๆ เดิมเข้าข้างท้าย เช่น “พระสอน ไววุฒิ (เขมิโก) เปรียญธรรมชั้นตรี” หรือ “พระสอน ไววุฒิ (เขมิโก) นักธรรมชั้นโท” เป็นต้น ถ้าพระอนุจร คือไม่มีตำแหน่งอันใด ก็ใช้แต่คำ “พระ” นำหน้าอย่างเดียว เช่น พระสอน ไววุฒิ (เขมิโก) ดังนี้ เป็นต้น ถ้าเป็นสามเณร ก็ใช้คำว่า “สามเณร” นำหน้าแทนคำ “พระ”

อนึ่ง เจ้านายที่ต้องใช้พระนามเดิมดังกล่าวแล้วข้างต้น ถ้าทรงผนวชก็ต้องใช้อย่างกล่าวแล้วเหมือนกัน เป็นแต่เดิมคำ “พระ” หรือ “สามเณร” ลงข้างหน้าพระนามเดิมด้วยเท่านั้น เช่น “พระเจ้าน้อยยาเธอ พระองค์เจ้าพระ หรือ พระองค์เจ้าสามเณร (พระนามเดิม)” แล้วใส่พระนามฉายาวงเล็บข้างท้าย ถึงผู้เนื่องในราชตระกูลเป็นหม่อมราชวงศ์ หรือหม่อมหลวงที่บวชก็ใช้ว่า “พระ” หรือ “สามเณร” เดิมหน้านามเดิมดุษณี เช่น หม่อมราชวงศ์ พระ (นามเดิม นามสกุล และนามฉายาในวงเล็บ) หม่อมหลวงสามเณร (นามเดิม นามสกุลและนามฉายาในวงเล็บ) ดังนี้ เป็นต้น แต่ถ้าผู้มียศหรือบรรดาศักดิ์บวช ต้องใช้คำ “พระ” หรือ “สามเณร” นำหน้าตำแหน่งยศหรือบรรดาศักดิ์ เช่นพระ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ชิตาวิโรโส) หรือ พระร้อยโทเจริญ ไววุฒิ (วฑฺฒโน) เป็นต้น

(ข) ขุนนาง นามขุนนางเป็นตำแหน่งบรรดาศักดิ์มีราชทินนามจะกล่าวข้างหน้าที่ใช้ นามเดิมก็มีอยู่แต่ผู้ที่มียศอย่างเดียว หรือผู้ที่เนื่องด้วยราชตระกูลเป็นหม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง เหล่านี้ต้องใช้คำนามตำแหน่งเหล่านั้นนำหน้า แล้วบอกนามสกุลข้างท้าย เช่น ร้อยเอก ถม ชาญชัย หรือหม่อมราชวงศ์ (นามเดิม นามสกุล) ดังนี้ เป็นต้น ถ้าเป็นหญิง ต้องใช้คำ “หญิง” นำหน้า นามเดิมด้วย เช่น หม่อมราชวงศ์หญิง (นามเดิม นามสกุล) เป็นต้น

อนึ่ง สตรีผู้มีบรรดาศักดิ์ที่ไม่มีราชทินนาม เช่น เป็น เจ้าจอม ขวัญฉาย หม่อม คุณ เหล่านี้ ก็ต้องใช้นามตำแหน่งเหล่านั้นนำหน้านามเดิม แต่นามสกุลนั้น ถ้าเป็นเจ้าจอมหรือหม่อม ไม่ต้องใช้ เพราะใช้นามรัชกาล หรือนามเจ้านายแทน เช่น เจ้าจอม (นามเดิม) ในรัชกาลที่..... หรือ หม่อม (นามเดิม) ในพระเจ้าน้อยยาเธอ พระองค์เจ้า..... เป็นต้น นอกจากนี้ต้องใช้นามสกุล ด้วยเหมือนกัน

(ง) คนสุภาพ ถ้าเป็นชาย ใช้คำ “นาย” นำหน้านามเดิม นามสกุล เช่น นายสิน เจียมตัว เป็นต้น ถ้าเป็นหญิงยังไม่มีสามี ใช้คำว่า “นางสาว” นำหน้านามเดิม นามสกุล เช่น นางสาว ยี่สุน เจียมตัว เป็นต้น แต่ถ้ามีสามีแล้วต้องใช้คำ “นาง” นำหน้านามเดิมและใช้นามสกุลของสามี

บ. ราชทินนาม คือนามที่พระราชทานอย่างหนึ่ง หรือโปรดเกล้าฯ ให้เจ้ากระทรวงตั้ง ซึ่งเรียกว่าประทวนอย่างหนึ่ง ราชทินนามนี้มีสายนามตำแหน่งบรรดาศักดิ์ เช่น ขุน หลวง พระ เป็นต้น นำหน้า ผู้มีราชทินนามแล้วไม่ต้องใช้นามเดิมอีก ถ้าต้องการไม่ให้ผิดตัวในเวลาข้างหน้า ก็ลงนามเดิมกับนามสกุลไว้ในวงเล็บข้างท้าย

(ก) เจ้านาย เจ้านายที่ดำรงพระเกียรติยศสูง ก็ทรงสถาปนาพระราชทินนามใหม่เหมือนกัน เช่น พระนามสมเด็จพระพันปีหลวงว่า “สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง” ดังนี้ เป็นต้น ถึงพระนามกรมแห่งเจ้านายต่าง ๆ ก็นับว่าเป็นพระราชทินนามได้เหมือนกัน เพราะเป็นพระนามที่พระราชทานใหม่ และพระนามกรมนั้นแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนต้น เป็น सामานยนาม บอกตำแหน่งชั้นกรม (ซึ่งคล้ายกับตำแหน่งบรรดาศักดิ์) มี ๕ ตำแหน่ง คือ กรมหมื่น กรมขุน กรมหลวง กรมพระ กรมพระยา และส่วนที่ ๒ เป็น วิสามานยนาม บอกนามพระกรมอีกทีหนึ่ง เจ้านายที่ทรงกรมนั้นมี ๒ ชั้น คือ เจ้าฟ้า กับ พระองค์เจ้านั้น มีวิธีใช้พระนามดังนี้.-

ชั้นเจ้าฟ้า ใช้พระนามกรมแทนพระนามเดิม คำ सामานยนามที่ประกอบข้างหน้านั้น ใช้อย่างเดียวกับคำที่ประกอบหน้าพระนามเดิม ตัวอย่างเช่น “สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า กรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต” บางทีก็ใช้พระนามเดิมด้วย แล้วเติมพระนามกรมไว้ข้างท้าย เช่น ตัวอย่าง “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์” “กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช” ดังนี่ยังข้างต้นนั้นใช้มาก แต่อย่างข้างท้ายนี้ เห็นใช้เฉพาะบางพระองค์

ชั้นพระองค์เจ้า ลดคำ सामานยนามบอกชั้นเจ้านาย (คือ “พระองค์เจ้า”) กับพระนามเดิม ออกเสีย ใช้พระนามกรมแทน ดังตัวอย่าง “พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ” แต่ถ้าดำรงพระยศสูงสุดคือเป็นกรมพระยา ต้องเติมคำว่า “สมเด็จพระ” เข้าข้างหน้าด้วย เช่น ตัวอย่าง “สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ” ดังนี้ เป็นต้น

(ข) พระสงฆ์ พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์นั้นมักจะมีราชทินนามเป็นพื้น คำ सामานยนาม บอกตำแหน่งสมณศักดิ์ที่จะใช้นำหน้าราชทินนามนี้ มีเป็น ๕ ชั้น คือ.-

ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ ชั้นที่ใช้คำว่า “สมเด็จพระ” นำหน้า เช่น “สมเด็จพระวันรัต” เป็นต้น แต่เจ้านายที่ทรงผนวชดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระมหาสมณเจ้าก็ดี หรือเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้าก็ดี ต้องใช้พระนามเจ้าเดิมที่ แล้วเติมนามตำแหน่งสมณศักดิ์ไว้ข้างท้าย ดังตัวอย่างต่อไปนี้.-

“สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระมหาสมณเจ้า”

“พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ พระสังฆราชเจ้า” ถ้าเป็นพระสังฆราชที่ไม่ใช่เจ้านาย ก็ใช้นามอย่างสมเด็จพระราชาคณะแล้วเติมตำแหน่งไว้ข้างท้าย ดังนี้ “สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ พระสังฆราช”

ชั้นพระราชาคณะ ชั้นนี้มีตำแหน่งสมณศักดิ์แยกเป็นหลายชั้นด้วยกัน แต่รวมความว่า ใช้คำ “พระ” นำหน้าราชทินนามด้วยกันทั้งนั้น วิธีสังเกตตำแหน่งสูงต่ำนั้นต้องสังเกตอย่างอื่น ดังนี้ (๑) ชั้นเจ้าคณะรอง มีจำกัดอยู่ ๔ ชื่อ คือ พระสาสนโสภณ พระพิมลธรรม พระธรรมวโรดม พระพรหมมุนี (๒) ชั้นธรรม สังเกตคำ “ธรรม” ขึ้นต้นราชทินนาม เช่น พระธรรมเจดีย์

เป็นต้น (๓) ชั้นเทพ มีคำ “เทพ” ขึ้นต้น เช่น พระเทพเวที เป็นต้น (๔) ชั้นราชมีคำ “ราช” เป็นต้น เช่น พระราชเวที เป็นต้น (๕) ชั้นสามัญไม่มีที่สังเกต เป็นแต่ใช้คำ “พระ” นำหน้าเท่านั้น เช่น พระญาณรักขิต เป็นต้น

ชั้นพระครู (พิเศษ) ชั้นนี้เป็นตำแหน่งรองพระราชอาคันธกะลงมา ใช้คำว่า “พระครู” นำหน้า เช่น พระครูญาณประกาศ เป็นต้น

ชั้นฐานานุกรม ชั้นนี้เห็นมีราชทินนามอยู่ก็แต่พระครูปลัด และพระครู (ที่เป็นฐานา) ๒ ตำแหน่งนี้เท่านั้นย่อมใช้นามตำแหน่งนำหน้าอย่างเดียวกัน เช่น พระครูปลัดสัมพิพัฒนสุดาจารย์ พระครูสังฆรักษ์ เป็นต้น นอกจากนี้ไม่มีราชทินนาม ใช้ตำแหน่งนำหน้านามเดิมดังอธิบายแล้ว

(ค) ขุนนาง บรรดาผู้ที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ย่อมมีราชทินนามใหม่ทั้งนั้น ลำดับชั้นสูงต่ำนั้นแล้วแต่สามัญนามบอกตำแหน่งบรรดาศักดิ์ ที่ประกอบข้างหน้า โดยปกติสำหรับฝ่ายพลเรือนทั่วไปมี ๖ ตำแหน่ง คือ-

สมเด็จพระเจ้าพระยา เช่น “สมเด็จพระยามหาศรีสุริยวงศ์” เป็นต้น ตำแหน่งนี้เป็นชั้นสูงสุด นาน ๆ จึงจะมี

เจ้าพระยา	เช่น	เจ้าพระยาภูธราภัย	เป็นต้น
พระยา	เช่น	พระยาราชสมบัติ	เป็นต้น
พระ	เช่น	พระศรีเสนา	เป็นต้น
หลวง	เช่น	หลวงธรรมเสนา	เป็นต้น
ขุน	เช่น	ขุนศรีประจักษ์	เป็นต้น

และยังมีตำแหน่งบรรดาศักดิ์ที่ใช้บางแห่งบางกรมอีก คือ เจ้าหมื่น จมื่น หลวง (นายเวร) นาย (บรรดาศักดิ์) นายรอง นามตำแหน่งเหล่านี้ใช้ประกอบข้างหน้าราชทินนามเช่นเดียวกัน ตัวอย่าง เจ้าหมื่นศรีสรลักษณ์ จมื่นสุรพลพัลลภ หลวงศักดิ์ นายเวร นายพลพัน นายรองพลพัน เป็นต้น

หมายเหตุ ตำแหน่งบรรดาศักดิ์นี้ในปัจจุบันนี้ไม่มีการแต่งตั้งแล้ว คงมีแต่ท่านที่ได้รับมาแต่เดิม

นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งบรรดาศักดิ์พิเศษอีก เช่น ตำแหน่งเจ้าประเทศราช เช่น พระเจ้า เจ้า เป็นต้น ใช้นำหน้าราชทินนาม ซึ่งแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน

อนึ่ง สตรีที่มีบรรดาศักดีนำหน้าราชทินนาม ก็ต้องใช้ตำแหน่งบรรดาศักดีนำหน้าราชทินนามอย่างเดียวกับผู้ชายเหมือนกัน ตัวอย่าง

เจ้าคุณ	เช่น	“เจ้าคุณพระประยูรวงศ์”
ท้าว	เช่น	ท้าวศรีสุดาจันทร์ เป็นต้น
พระ	เช่น	พระสุจริตสุดา เป็นต้น

ส่วนสตรีที่เป็นภรรยาผู้มีบรรดาศักดิ์ ใช้เรียกอย่างนี้

ท่านผู้หญิง ได้แก่ภรรยาเจ้าพระยา หรือสตรีที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้นใช้ คำว่า “ท่านผู้หญิง” นำหน้าราชทินนามแห่งสามี เช่น “ท่านผู้หญิงพระเสด็จสุเรนทราธิบดี” “ท่านผู้หญิงจงกล กิตติขจร” เป็นต้น

คุณหญิง ได้แก่ภรรยาเอกแห่งเจ้าพระยา หรือสตรีที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ใช้คำว่า “คุณหญิง” นำหน้าราชทินนามแห่งสามี เช่น “คุณหญิงวิจิตรธรรมปรีดี” เป็นต้น

นาง ภรรยาเอกของขุนนางรองจากนี้ลงไป ใช้คำว่า “นาง” นำหน้าราชทินนามของสามี เช่น นางญาณภิมย์ นางอุดมจินดา เป็นต้น จะเป็นภรรยา พระ หลวง หรือ ขุน ก็ใช้อย่างเดียวกัน

ส่วนอนุภรรยาของขุนนางทั้งหมด ใช้คำ “นาง” นำหน้านามสกุลของสามี

ก. ยศ คือตำแหน่งฐานันดรที่สูงกว่าบรรดาศักดิ์ แต่หาได้มีราชทินนามกำกับอย่างตำแหน่งบรรดาศักดิ์ไม่ นามตำแหน่งยศนี้ ก็นับเป็น सामานยนามอย่างเดียวกับตำแหน่งบรรดาศักดิ์ เช่น ขุน หลวง พระ พระยา เป็นต้น แต่ที่นำมากล่าวในที่นี้ก็เพราะต้องใช้หน้า วิสามานยนามเหมือนกัน ตำแหน่งยศ กล่าวโดยย่อมีเป็น ๓ ฝ่าย คือ (๑) ฝ่ายทหาร หรือเสนา (๒) ฝ่ายพลเรือน หรืออำมาตย์ (๓) ฝ่ายราชสำนัก หรือเสวก ซึ่งมักเรียกรวมกันว่า “เสนา มาตย์ ราชเสวก” ดังนี้ และฝ่ายหนึ่ง ๆ นั้นยังเรียกต่างกันไปอีกตามหน้าที่ ดังจะกล่าวโดยย่อต่อไปนี้-

(ก) ฝ่ายทหาร มี ๓ แผนก คือ ทหารบกกับทหารเรือ และทหารอากาศ ทหารบก-จอมพลเป็นชั้นสูงสุด นายพลมี ๔ ชั้น คือ พลเอก พลโท พลตรี พลจัตวา นายพันมี ๓ ชั้น คือ พันเอก-โท-ตรี นายร้อยมี ๓ ชั้น คือ ร้อยเอก-โท-ตรี

ทหารเรือ-จอมพลเรือ เป็นชั้นสูงสุด นายพลเรือมี ๔ ชั้น คือ พลเรือเอก-โท-ตรี-จัตวา นายนาวามี ๓ ชั้น คือ นาวาเอก-โท-ตรี นายเรือมี ๓ ชั้น คือ เรือเอก-โท-ตรี

ทหารอากาศ มี จอมพลอากาศเป็นชั้นสูงสุด รองลงมาคือพลอากาศเอก-โท-ตรี-จัตวา นาวาเอก-โท-ตรี เรืออากาศเอก-โท-ตรี

(ข) ฝ่ายพลเรือน* มหาอำมาตย์นายก เป็นชั้นสูงสุด มหาอำมาตย์ (มี เอก-โท-ตรี) อำมาตย์ (มี เอก-โท-ตรี) รองอำมาตย์ (มี เอก-โท-ตรี)

ตำแหน่งยศตำรวจพระนครบาล และตำรวจภูธร ก็ขึ้นอยู่ในฝ่ายพลเรือนเหมือนกัน มียศเรียกดังนี้

นายพลตำรวจ (มี เอก-โท-ตรี-จัตวา) นายพันตำรวจ (มี เอก-โท-ตรี) นายร้อยตำรวจ (มี เอก-โท-ตรี)

*ภายหลังใช้เป็นรัฐมนตรี, ชั้นพิเศษ, เอก, โท, ตรี และจัตวา และต่อมาใช้เป็นระดับ

(ค) ฝ่ายราชสำนัก มี ๓ แผนก คือ.-

มหาดเล็กหลวง-จางวาง (มี เอก-โท-ตรี) หัวหมื่น รองหัวหมื่น จำหุ้มแพร รองหุ้มแพร
มหาดเล็กพิเศษ

ตำราจวัง-สมเด็จพระตำราจ (เป็นชั้นสูงสุด) พระตำราจ (มี เอก-โท-ตรี) ขุนตำราจ
(มี เอก-โท-ตรี) นายตำราจ (มี เอก-โท-ตรี)

แผนกอื่น ๆ-มหาเสวก (มี เอก-โท-ตรี) เสวก (มี เอก-โท-ตรี) รองเสวก (มี เอก-โท-ตรี)

นอกจากนี้ ยังมีตำแหน่งยศชั้นประทวนอีก เช่น ฝ่ายทหารเรียกว่า จ่านายสิบ นายสิบ
เอก-โท-ตรี เป็นต้น

ผู้มีฐานันดรทั้งยศและบรรดาศักดิ์ ต้องใช้ตำแหน่งยศขึ้นต้น และรองจากนี้ไปถึงตำแหน่ง
บรรดาศักดิ์ก็ถึงนามเดิม นามสกุล ดังตัวอย่างต่อไปนี้.-

จอมพล สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง (พระนามกรม)

นายพลเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า (พระนามเดิม)

มหาอำมาตย์นายก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา (พระนามกรม)

มหาอำมาตย์เอก พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น (พระนามกรม)

มหาเสวกเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า (พระนามเดิม)

หัวหมื่น หม่อมเจ้า (พระนามเดิม)

มหาอำมาตย์นายก เจ้าพระยา (ราชทินนาม)

ร้อยโท (นามเดิม นามสกุล)

พระสงฆ์ ไม่มีตำแหน่ง ยศ มีแต่ตำแหน่งบรรดาศักดิ์ ดังอธิบายแล้ว

ข้อสังเกต ตามลักษณะเกี่ยวข้องกับทางไวยากรณ์ นับนามที่ขึ้นต้นเป็นนามหัวหน้านาม
ที่อยู่ข้างหลัง จัดเป็นนามวิภัติการกร ประกอบนามข้างหน้าอีกทีหนึ่ง

(๓) **ลักษณะนาม** ที่ต้องใช้ตามราชาศัพท์มีอยู่ ๒ ชั้น คือ พระราชา และเจ้านาย
สำหรับพระราชา หรือเจ้านายชั้นสูง ใช้ว่า “พระองค์” เช่น พระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์
พระราชโอรส ๓ พระองค์ เป็นต้น สำหรับเจ้านายชั้นรองลงมา ใช้ว่า “องค์” เช่น เจ้านาย
๒ องค์ ๓ องค์ เป็นต้น

อนึ่ง ส่วนในร่างกาย เช่น พระหัตถ์ พระทนต์ เส้นพระเกศ ฯลฯ หรือของเสวย เครื่อง
ใช้สอย ของพระราชาและเจ้านายที่สำคัญและใกล้ชิด ก็ใช้ลักษณะนามว่า “องค์” เช่น พระทนต์
๒ องค์ (ซี่) พระศรี ๓ องค์ (คำ) พระที่นั่ง ๒ องค์ (หลัง) เป็นต้น

สำหรับบุคคลชั้นอื่น ใช้ตามปกติ ไม่มีเปลี่ยนแปลง

ราชาศัพท์ - สรรพนาม

คำสรรพนามที่ใช้เป็นราชาศัพท์ คำสรรพนามที่จะต้องเปลี่ยนแปลงใช้ตามราชาศัพท์ ก็มีแต่บุรุษสรรพนามพวกเดียวกันเท่านั้น และคำบุรุษสรรพนามในภาษาไทยที่มีซ้ำกันหลาย ๆ คำนั้น ก็เพราะมีวิธีใช้ต่างกันตามชั้นของบุคคล ดังจะรวบรวมมาไว้ต่อไปนี้.-

(๑) บุรุษที่ ๑

สรรพนาม	ผู้พูด	ผู้ฟัง
ข้าพระพุทธเจ้า	ผู้น้อยทั่วไป	พระราชอา เจ้านายชั้นสูง
เกล้ากระหม่อม	ผู้น้อยทั่วไป	เจ้านาย ชั้นรองลงมา
กระหม่อมฉัน	เจ้านายผู้ใหญ่	
กระหม่อม	หรือผู้เสมอกัน	เจ้านายเสมอกัน หรือผู้น้อย
หม่อมฉัน	ขุนนางผู้ใหญ่	
อาตมาภาพ	พระสงฆ์	พระราชอา เจ้านาย ขุนนาง
เกล้ากระหม่อม	ผู้น้อยทั่วไป	ขุนนางชั้นสูง พระราชาคณะชั้นสูง
เกล้ากระผม	ผู้น้อยทั่วไป	ขุนนางชั้นกลาง พระราชาคณะ
กระผม	ผู้น้อยทั่วไป	
ผม	ขุนนางผู้ใหญ่ หรือเสมอกัน	พระสงฆ์ ขุนนางเสมอกันหรือผู้น้อย
	คนสุภาพ	
ดิฉัน (โบราณ)	ผู้ใหญ่	ผู้น้อย, พระสงฆ์, ผู้น้อย
อฉัน	ผู้น้อย (หญิง)	ผู้ใหญ่ไม่ใช่เจ้านาย
ตู (โบราณ)	สามัญ	สามัญ
ฉัน	ผู้ใหญ่, ขุนนางสามัญ	ผู้น้อย, ขนสามัญ
	ผู้เสมอกัน	ผู้เสมอกัน
ข้า (โบราณ)	ผู้น้อย	ผู้ใหญ่
ข้า, กู (ไม่สุภาพ)	ผู้เป็นนาย	คนใช้
	เพื่อนกัน	เพื่อนกัน
เรา (โบราณ)	ผู้ใหญ่	ผู้น้อย

สรรพนาม	ผู้พูด	ผู้ฟัง
เรา ข้าพเจ้า, ข้าเจ้า	ทั่วไป หลายคน ทุกชั้น	ทั่วไป, ไม่ใช่เจ้านาย และขุนนางชั้นสูง ใช้เป็นกลางทั่วไป

(๒) บุรุษที่ ๒

สรรพนาม	ผู้พูด	ผู้ฟัง
ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท	ผู้น้อย	พระราชา
ใต้ฝ่าละอองพระบาท	ผู้น้อย	พระราชินี, พระยุพราช
ใต้ฝ่าพระบาท	ผู้น้อย	เจ้านายชั้นสูง
ฝ่าพระบาท	เจ้านายที่เสมอกันหรือผู้น้อย	เจ้านายชั้นรองลงมา
สมเด็จพระบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า	พระสงฆ์	พระราชา, ทิพยयोग
บพิตรพระราชสมภารเจ้า หรือมหาบพิตร	พระสงฆ์	พระราชาทั่วไป
บพิตร	พระสงฆ์	เจ้านาย, ขุนนางชั้นสูง
ใต้เท้ากรุณาเจ้า	ผู้น้อย	สมเด็จพระเจ้าพระยา
ใต้เท้ากรุณา	ผู้น้อย	ขุนนางชั้นสูง, พระราชาคณะชั้นสูง
ใต้เท้า	ผู้น้อย	ขุนนางผู้ใหญ่กว่า, พระราชาคณะ
เธอ	ผู้ใหญ่	ผู้น้อยที่ทักย่อง
ท่าน	คนสุภาพ	คนสุภาพ ที่ใช้เป็นกลางทั่วไปก็มี เว้น แต่เจ้านายชั้นสูง
หล่อน	ชายที่รัก	-หญิงที่รัก
สุ (โบราณ)	ผู้ใหญ่	ผู้น้อย
เอ็ง, แก, มึง (ไม่สุภาพ)	ผู้เป็นนาย, เพื่อนกัน	คนใช้, เพื่อนกัน

(๓) **บุรุษที่ ๓** สรรพนามพวกนี้ ไม่นิยมผู้พูดหรือผู้ฟัง นิยมแต่ผู้ที่อ้างถึง ว่าจะเป็นคนอื่นอะไรเท่านั้น

สรรพนาม	แทนบุคคล
พระองค์	พระราชา เจ้านายชั้นสูง
พระ, ฐ (ในคำประพันธ์)	พระราชา เจ้านายชั้นสูง
เธอ (ใช้หลังคำ เช่น น้องยาเธอ)	พระราชา (ใช้เฉพาะอยู่ท้ายเครือญาติเท่านั้น)
ท่าน	เจ้านาย ขุนนางผู้ใหญ่กว่า, พระสงฆ์, ผู้นับถือ, คนสุภาพ
เธอ (ใช้โดด ๆ)	ผู้ที่ยกย่อง
เขา	ผู้เสมอกัน ผู้ไม่สนิทสนมกัน
แก	คนแก่ ไม่ใช่ผู้นับถือ
มัน	คนใช้ สัตว์ สิ่งของ

คำกริยาที่ใช้เป็นราชาศัพท์ คำกริยาที่ใช้เป็นราชาศัพท์ โดยมากมีอยู่ ๒ ชั้น คือ พระราชากับเจ้านาย และมักจะใช้อย่างเดียวกันด้วย ที่ต่างกันก็มีบ้างแต่น้อย ส่วนคำที่มีบัญญัติใช้แยกออกเป็นหลายชั้นนั้นมีบางคำ จักกล่าวทีหลัง

(๑) คำกริยาที่ใช้ร่วมกันทั้งพระราชาและเจ้านาย คือ-

ก. คำกริยาที่มีรูปแปลงออกไปจากคำธรรมดา เช่น

ผทม, ประทม, บรรทม	= นอน
เสวย	กิน
ประทับ	อยู่, ยืน, นั่ง
ผนวช	บวช
ทอดพระเนตร	ดู, เห็น, มอง, แล
เสด็จ	ไป
สรง	อาบน้ำ, ล้าง
ตรัส, ดำรัส	พูด, แจ้ง, แจ้งความ
กริ้ว	โกรธเคือง
โปรด	= รัก, ชอบ
ประจวร	ป่วย, เจ็บ
ทรง	ทำ (แปลได้มากแล้วแต่นามข้างท้ายจะบ่งความ เช่น ทรงม้า ว่าขี่ม้า, ทรงศีล ว่ารับศีล เป็นต้น)

ข. คำกริยาที่ใช้คำ “ทรง” นำหน้าคำกริยาธรรมดา เช่น ทรงฟัง ทรงยินดี ทรงรับ ทรงชูป้าย ทรงสั่งสอน เป็นต้น แต่คำกริยาที่เป็นราชาศัพท์อยู่แล้วดังข้อ ก. จะเติมคำ “ทรง” เข้าอีก เช่น กล่าวว่า ทรงตรัส ทรงเสวย ฯลฯ ดังนี้ไม่ได้ ต้องใช้เฉพาะแต่คำกริยาธรรมดา

ค. ใช้คำ “ทรง” นำหน้านามราชาศัพท์ คำพวกนี้ถ้าจะว่าทางไวยากรณ์ก็คือ คำกริยาอย่างข้อ ก. นั่นเอง คือมีคำ “ทรง” เป็นสกรรมกริยา แปลได้ต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว และมีนามราชาศัพท์เป็นกรรม แต่ที่แยกมากล่าวอีกข้อหนึ่งนี้เพราะนิยมใช้กันมาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้.-

นามราชาศัพท์	ใช้กริยา “ทรง” นำหน้า	แปล
พระเมตตา	ทรงพระเมตตา	มีเมตตา
พระกรุณา	ทรงพระกรุณา	มีกรุณา
พระอุตสาหะ	ทรงพระอุตสาหะ	มีอุตสาหะ
พระดำริ	ทรงพระดำริ	มีดำริ
พระบังคนหนัก	ทรงพระบังคนหนัก	ถ่ายอุจจาระ
พระบังคนเบา	ทรงพระบังคนเบา	ถ่ายปัสสาวะ

ข้อสังเกต นามที่ใช้เป็นกรรมของกริยา “ทรง” นี้ จะไม่เป็นราชาศัพท์ก็ได้ อย่างข้อ ก. เช่น ทรงช้าง ทรงม้า เป็นต้น หรือนามบางคำ เช่น เมตตา กรุณา อุตสาหะ ฯลฯ ถ้าไม่ใช่คำวิเศษณ์ “พระ” นำหน้า ก็ใช้เป็นคำกริยาธรรมดาได้ หรือถ้าเอาคำ “ทรง” นำหน้าคำเหล่านี้เข้าเป็น ทรงเมตตา ทรงกรุณา ฯลฯ ก็นับว่าเป็นกริยาราชศัพท์อย่างข้อ ข. เช่นเดียวกับ ทรงฟัง ทรงใช้ เป็นต้น ใช้ได้ถูกต้องเหมือนกัน ทั้งนี้แล้วแต่นิยมใช้

(๒) คำกริยาที่บัญญัติใช้แยกออกเป็นหลายชั้นมีบางคำ เช่น

- ก. คำกริยา-ตาย

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
สวรรคต	พระราชา, พระราชินี, พระยุพราช
ทิวงคต	วังหน้า, พระราชาต่างประเทศ (มีผู้ใช้ชุกชุม)
สิ้นพระชนม์	เจ้านายตั้งแต่พระองค์เจ้าขึ้นไป
สิ้นชีพิตักษัย	หม่อมเจ้า (ใช้ “ถึงชีพิตักษัย” ดีกว่า)
มรณภาพ	พระสงฆ์, สามเณร
ถึงแก่พิราลัย	เจ้าประเทศราช, สมเด็จเจ้าพระยา

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
ถึงแก่อสัญกรรม*	เจ้าพระยา
ถึงแก่อนิจกรรม**	พระยา
ถึงแก่กรรม	ขุนนางต่ำกว่าพระยาถึงคนสุภาพ
ล้ม	สัตว์พาหนะ เช่น ช้าง, ม้า ฯลฯ

ข. คำกริยา “มีคำสั่ง” ใช้คำ “มี” นำหน้า “คำสั่ง” (ตามชั้นของบุคคลในเรื่องคำนามที่ใช้เป็นราชาศัพท์ ข้อ (๑) ค.) แล้วเติมคำว่า “สั่ง” เข้าข้างท้าย เว้นแต่คำว่า “มีรับสั่ง” “มีคำสั่ง” ไม่ต้องเติม พระราชาใช้ว่า “มีพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่ง” หรือ “มีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่ง” ขึ้นต่อ ๆ ไป ให้ประกอบใช้ตามอธิบายนี้

ค. คำกริยา เบ็ดเตล็ด

กริยา	ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
กิน	เสวย	พระราชา, เจ้านาย, พระสังฆราช
	ฉัน	พระสงฆ์
ชอบ, รัก	ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ	พระราชา
	โปรดเกล้าฯ โปรด	เจ้านาย
เดิน	เสด็จพระราชดำเนิน	พระราชา
	ทรงพระดำเนิน	เจ้านาย
นอน	เข้าที่พระบรรทม	พระราชา
	บรรทม, ประทม, ผทม	เจ้านาย
	จำวัด	พระสงฆ์
ป่วย	ทรงพระประชวร, ประชวร	พระราชา, เจ้านาย
	อาพาธ	พระสงฆ์
รู้	ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท	พระราชา
	ทราบฝ่าละอองพระบาท	พระราชินี, พระยุพราช
	ทราบฝ่าพระบาท	เจ้านายชั้นสูง
	ทรงทราบ	เจ้านาย, พระสังฆราช

* ปัจจุบันน้อยโลมใช้กับนายกรัฐมนตรี รัฐมนตรี และประธานสภา

** ปัจจุบันน้อยโลมใช้กับข้าราชการชั้นพิเศษ หรือเทียบเท่า

กริยา	ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
ให้	ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน หรือพระราชทาน พระราชทาน ประทาน	พระราชา พระราชินี, พระยุพราช เจ้านาย, พระสังฆราช
เกิด	ทรงพระราชสมภพ ทรงสมภพ, ทรงประสูติ	พระราชา เจ้านาย

(๓) คำกริยาของผู้ที่น้อยที่จะต้องใช้แก่บุคคลชั้นต่างๆ นั้น โดยมากเป็นกริยาปรกติ แต่มีบางคำที่ใช้ต่างกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้.-

กริยา	ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
ให้	ทูลเกล้าฯ ถวาย (ของเล็ก) น้อมเกล้าฯ ถวาย (ของใหญ่) ถวาย	พระราชา เจ้านาย, พระสงฆ์
ขอ	ขอพระราชทาน ขอประทาน	พระราชา, พระราชินี, พระยุพราช เจ้านาย, พระสังฆราช
ขออนุญาต	ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ขอพระราชทานพระอนุญาต ขอประทานพระอนุญาต ขอประทานอนุญาต	พระราชา พระราชินี, พระยุพราช เจ้านาย, พระสังฆราช ขุนนางชั้นสูง, พระราชาคณะชั้นสูง
ขอให้	ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย (ของเล็ก) ขอพระราชทานน้อมเกล้าฯ ถวาย (ของใหญ่) ขอประทานถวาย ขอถวาย	พระราชา เจ้านาย, พระสังฆราช พระสงฆ์
ไหว้	ถวายบังคม นมัสการ	พระราชา, เจ้านาย พระพุทธรูป, พระธรรม, พระสงฆ์
ทำให้	รับพระราชทานทำฉลองพระเดช	พระราชา, พระราชินี
หรือเขียน	พระคุณ, หรือรับพระราชทานเขียน	พระยุพราช
กล่าว ให้	กล่าว ฉลองพระเดชพระคุณ	

กริยา	ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
คำนับ	ถวายคำนับ	พระราชา, เจ้านาย
บอก	กราบบังคมทูลพระกรุณา	พระราชา
	กราบบังคมทูล	พระราชา, พระยุพราช, เจ้านายชั้นสูง
	กราบทูล	เจ้านายชั้นรองลงมา
	ทูล	เจ้านายผู้เสมอกัน, หรือผู้น้อยกว่า
	กราบเรียน	ขุนนางชั้นสูง
	เรียน	ขุนนางชั้นรองลงมา
	ถวายพระพร	พระสงฆ์ใช้แก่พระราชา หรือเจ้านาย
	เจริญพร	พระสงฆ์ใช้แก่ขุนนาง

(๔) ยังมีคำกริยาอีกมากที่ผู้น้อยใช้ต่อบุคคลชั้นต่าง ๆ ที่ลงรอยกันบ้าง แตกต่างหรือยิ่งหย่อนต่อกันบ้างตามความนิยมของผู้ใช้ จะคัดมาไว้เป็นหลักสัก ๒ คำ คือ-

ก. กริยา-แจ้งความ (ที่ใช้หน้าซองหรือขึ้นต้นจดหมาย)

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคลผู้รับ	หมายเหตุ
ขอพระราชทานทูลเกล้าฯ ถวาย	พระราชา	แต่ขึ้นต้นจดหมายใช้ว่า “ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าปกกระหม่อม” แทน บางที่เจ้านายชั้นสูงก็ใช้
ขอพระราชทานกราบบังคมทูล	พระราชา, พระยุพราช	
ขอพระราชทานกราบทูล	เจ้านายชั้นสูง	
ทูล	เจ้านายรองลงมา, เจ้านายที่เสมอกัน หรือผู้น้อยกว่า	
เรียน	ขุนนางชั้นสูง	เช่น รัฐมนตรี ^๑ ฯลฯ
เรียน	ขุนนางที่เป็นใหญ่กว่า	เช่น ปลัดกระทรวง ^๒ , อธิบดี เช่น หัวหน้ากอง หัวหน้าแผนก ฯลฯ

^๑ เดิมเรียกว่า “เสนาบดี”

^๒ เรียกว่า “ปลัดทูลฉลอง”

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคลผู้รับ	หมายเหตุ
เรียน	ขุนนางรองลงมา	
ขอถวายพระพร	พระราชา, เจ้านาย	พระสงฆ์ใช้
ขอเจริญพร	ขุนนางชั้นสูง	พระสงฆ์ใช้
เจริญพรมายัง	ขุนนางรองลงมา	พระสงฆ์ใช้
แจ้งความมายัง	ขุนนางผู้น้อย, คนสุภาพ	

ข. คำกริยา-ขอพบใจ (มักใช้คำอื่นแทน)

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคลผู้รับ
รู้สึกขอบพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าฯ	พระราชา, พระราชินี, พระยุพราช
รู้สึกขอบพระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าฯ	เจ้านายชั้นสูง
ขอบพระทัย	เจ้านายผู้น้อย
รู้สึกขอบพระคุณ	ขุนนางชั้นสูง
ขอบพระคุณ	คนสุภาพผู้ใหญ่กว่า
ขอบใจ, ขอบคุณ	คนสุภาพเสมอกัน

คำวิเศษณ์ที่ใช้เป็นราชาศัพท์

(๑) คำวิเศษณ์ประกอบนาม ตามนิยมในภาษาไทย คำวิเศษณ์พวกนี้ไม่ใช่เกี่ยวข้องกับเป็นราชาศัพท์ เพราะใช้คำนามเป็นราชาศัพท์แล้ว คำวิเศษณ์ประกอบท้าย จึงไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยให้รู้รัง เช่นกับ “มือสั้น” ก็ว่า “พระหัตถ์สั้น” “ผมยาว” ก็ว่า “พระเกษายาว” ดังนั้นที่มีเกี่ยวข้องอยู่บ้างก็เฉพาะบางคำ ดังต่อไปนี้-

ก. คำ “พระ” นี้ ท่านแผลงมาจาก “วร” ในภาษาบาลี และสันสกฤต แปลว่า ประเสริฐ ใช้หน้าคำนามเฉพาะที่มาจากบาลีและสันสกฤต หรือคำเขมร และคำโบราณบางคำให้เป็นราชาศัพท์สำหรับพระราชาและเจ้านาย เช่น พระหัตถ์ พระบาท พระเขนย พระจุไร พระบังคม เป็นต้น แต่จะใช้หน้าคำไทยธรรมดาว่า พระมือ พระเท้า เช่นนี้ไม่ได้

ข. คำ “ต้น” และ “หลวง” ใช้ประกอบข้างท้ายคำไทยธรรมดา ให้เป็นราชาศัพท์สำหรับพระราชา เช่น ข้างต้น ม้าต้น ลูกหลวง หลานหลวง ดังนั้นเป็นต้น

ค. คำ “ราช บรม บรมราช บวร บวรราช” เหล่านี้เป็นคำบาลีและสันสกฤต ราช แปลว่า พระราชาหรือหลวง บรม แปลว่า อย่างยิ่ง บวร แปลว่า ประเสริฐ มักใช้ประกอบข้างหน้า คำสมาสที่มาจากบาลีและสันสกฤต และมีคำว่า “พระ” นำหน้าอีกชั้นหนึ่ง ใช้สำหรับพระราชา เช่น พระราชทรัพย์ พระปรมภิไธย พระบรมราชโองการ เป็นต้น คำ “บรม” นี้เดิมใช้สำหรับ วังหลวงคู่กับคำ “บวร” ซึ่งใช้สำหรับวังหน้า เช่น “พระบรมราชโองการ” ซึ่งคู่กับ “พระบวรราชโองการ” เป็นต้น บัดนี้คงอยู่แต่คำ “บรม” ซึ่งมักจะใช้สำหรับพระราชาเท่านั้น ถ้าจะว่า ทางไวยากรณ์แล้ว คำ “ราช” หรือ “บรม” เป็นต้นนี้ เป็นส่วนหนึ่งของคำสมาส หาได้แยก ออกเป็นคำ ๆ ไม่

(๒) คำวิเศษณ์ประกอบกริยา คำวิเศษณ์พวกนี้ใช้เป็นราชาศัพท์ ก็มีแต่ประดิษฐา- วิเศษณ์พวกเดียวเท่านั้น ใช้ต่างกันตามชั้นของบุคคล ดังนี้.-

ผู้ใช้	คำราชาศัพท์	สำหรับบุคคล
พระสงฆ์, สามเณร	ถวายพระพร	พระราชา, เจ้านาย
พระสงฆ์, สามเณร	เจริญพร	ขุนนาง
ผู้น้อย (ชาย)	พระพุทธรเจ้าข้า, ขอรับใส่เกล้า ใส่กระหม่อม	พระราชา
ผู้น้อย (หญิง)	เพคะใส่เกล้าใส่กระหม่อม	พระราชา
ผู้น้อย (ชาย) }	พระพุทธรเจ้าข้าขอรับ	เจ้านายชั้นสูง
	พระพุทธรเจ้าข้า	
	ขอรับกระหม่อม	หม่อมเจ้า
	กระหม่อม	
ผู้น้อย (หญิง) }	เพคะกระหม่อม	เจ้านายชั้นสูง
	เพคะ	เจ้านายชั้นรองลงมา
ผู้น้อย (ชาย) }	ขอรับใส่เกล้าใส่กระหม่อม	สมเด็จพระเจ้าพระยา
	ขอรับกระหม่อม	ขุนนางชั้นสูง
		ขุนนางชั้นรองลงมา
ขุนนาง }	ขอรับ	ขุนนาง }
คนสุภาพ }		
ผู้น้อย (หญิง)		
	เจ้าข้า	ขุนนาง
	ข้า (เลื่อนมาจาก “เจ้าข้า”)	คนสุภาพ
ผู้ใหญ่ }	จ้ะ	ผู้น้อย }
คนสามัญ }		

ข้อสังเกต คำประติขณวิเศษณ์ ที่ผู้ใหญ่ใช้แก่ผู้น้อยนั้น ไม่ใคร่จะมีกำหนด เพราะท่านเลือกใช้ตามอัธยาศัยได้ เช่น เจ้านายจะตรัสกับขุนนางว่า “ขอรับ” ก็ได้ หรือ “จ้ะ” วลาก็ได้ แล้วแต่พระทัย

คำสุภาพ คำราชาศัพท์ทั้งหลาย นอกจากที่จะต้องเปลี่ยนแปลงใช้ตามวิธีที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังมีคำธรรมดาที่จะต้องเปลี่ยนแปลงให้เป็นคำสุภาพอีก คำสุภาพในที่นี้ มีลักษณะดังจะอธิบายต่อไปนี้.-

(๑) **ไม่ใช่คำกระด้างอย่างไม่เคารพ** เช่น ใช้คำอุทานว่า หือ หา เออ เว้ย โว้ย เป็นต้น หรือพูดกระซางหางเสียงห้วน เช่น “เปล่า ไม่ใช่ ไม่มี” ดังนี้ เป็นต้น หรือใช้อากักรพยักหน้า แทนรับ และสันติริษะแทนปฏิเสธอย่างพูดกับเพื่อนกัน เหล่านี้เป็นต้น

คำปฏิเสธว่า “เปล่า” ต้องใช้ว่า “หาไม่ได้” หรือ “มิได้” แทน ถึงคำปฏิเสธอื่น ๆ ก็ต้องเติมคำว่า “หาไม่ได้” หรือ “มิได้” เข้าข้างต้นเพื่อกันห้วน เช่น “ไม่มีหาไม่ได้” “ไม่ยอมมิได้” ดังนี้ เป็นต้น

(๒) **ไม่ใช่คำหยาบ** เช่น “อ้าย อี ชี เยี้ยว” วลว คำเหล่านี้ถ้าปนอยู่ในที่แห่งใดต้องเปลี่ยนแปลงหรือตัดออกเสีย ตามแต่จะเห็นควร ดังตัวอย่างต่อไปนี้.-

ก. คำ “อ้าย” ใช้ที่นำหน้านาม เช่น อ้ายนี้ อายนั่น วลว ให้เปลี่ยนเป็น สิ่งนี้ สิ่งนั้น วลว ถ้าตัดออกได้ก็ตัดออกเสีย เช่น ปลาอ้ายบ้า เรียก ปลาบ้า เป็นต้น คงไว้แต่คำ “อ้าย” ที่ใช้นำหน้านักโทษ หรือผู้ร้ายเท่านั้น

ข. คำ “อี” มักใช้คำ “นาง” แทน เช่น อี เล้ง เรียกนางเล้ง อี เห็น เรียก นางเห็น อี แอ่น เรียก นางแอ่น เป็นต้น ที่ตัดออกได้ก็ตัดออกเสีย เช่น อีแร้ง อีกา เรียกแต่เพียง แร้ง กา เป็นต้น และคงไว้แต่คำ “อี” ที่นำหน้านักโทษหรือผู้ร้ายอย่างเดียวกับคำ “อ้าย”

ค. คำ “ชี เยี้ยว” “ชี” ใช้คำ “ลูก” หรือ “อุจจาระ” แทน “เยี้ยว” ใช้คำ “มูล” หรือ “ปัสสาวะ” แทน แต่คำ “ชี” ถ้าเป็นชีสัตว์ หรือชีอื่น ๆ เช่น ชีนก ชีหนู ชีเลื่อย ชีกบ วลว ใช้คำว่า “มูล” แทน เช่น มูลนก มูลหนู มูลเลื่อย มูลกบ มูลดิน มูลบุหรี มูลหู มูลตา เป็นต้น บางคำก็ตัดออกเสียหรือแก้เป็นอย่างอื่นก็มี เช่น ดอก ชีเหล็ก เรียกดอกเหล็ก ชีมูก เรียก น้ำมูก ขนมหีหนู เรียก ขนมหทราย เป็นต้น

(๓) **ไม่ใช่คำที่นิยมใช้เปรียบเทียบกับของหยาบ** เช่น คำว่า “ปลาช่อน” หรือ “สาวกะเบือ” ซึ่งเคยเปรียบเทียบกับของล้นชวย คำว่า “ไข่” หรือ “สองบาท” เคยใช้เปรียบเทียบกับลูกอ๊อดทะ คำ “ปลาสด” เคยเปรียบเทียบกับของล้นหึง เป็นต้น คำเหล่านี้ต้องเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ดังนี้ ปลาช่อน เป็น ปลาหาง สาวกะเบือ เป็น ไม้ตีพริก ไข่ เป็น ฟอง สองบาท เป็น กิ่งตำลึง ปลาสด เป็น ปลาใบไม้ ดอกสด เป็น ดอกขจร เป็นต้น

(๔) **ไม่ใช่คำผวน** คำผวนในที่นี้หมายถึงคำที่ผวนทางเสียงกลับมาเป็นคำหยาบ เช่น “แขกดี” ผวนเป็น “ขี้แตก” “ผักบุ้ง” ผวนเป็น “พุงบก” เป็นต้น ต้องพยายามแก้ไขหรือเปลี่ยนเสีย มิให้ผวนมาเป็นคำหยาบเช่นนั้น ตัวอย่าง “ผักบุ้ง” ก็เป็น “ผักทอดยอด” “ที่ห้า ที่หก” ก็เป็น “ครบห้า ครบหก” “แปดตัว” ก็เป็น “สี่คู่” “ควรด้วย” ก็เป็น “สมควร” ดังนั้นเป็นต้น

คำเหล่านี้มีอีกมาก ผู้ยากทราบพิสดารต้องดูในตำรา ราชศัพท์ในที่นี้ ชักมาพอเป็นหลักที่สังเกตเท่านั้น

วิธีเพ็ดทูล ในการเพ็ดทูลพระราชาหรือเจ้านายก็ดี กราบเรียนขุนนางชั้นสูงก็ดี นอกจากจะใช้ราชศัพท์ ดังแสดงมาแล้วนี้ ยังจะต้องมีวิธีใช้ถ้อยคำเป็นพิเศษต่างออกไปอีกจะอธิบายไว้พอเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) **สำหรับพระราชา** เมื่อจะกราบบังคมทูลพระกรุณาขึ้นก่อน โดยไม่มีพระบรมราชโองการถาม ต้องขึ้นคำนำว่า “ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาท ปกเกล้าปกกระหม่อม” แล้วจึงดำเนินเนื้อเรื่อง เมื่อจบแล้วลงท้ายว่า “ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ”

ถ้ามีพระบรมราชโองการถามก่อน ขึ้นคำนำว่า “พระพุทธเจ้าข้า ขอรับ รับใส่เกล้าใส่กระหม่อม” แล้วดำเนินเนื้อเรื่อง และลงท้ายว่า “ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม” ถ้าเป็นการด่วนให้กราบทูลเนื้อเรื่องขึ้นก่อน แล้วเอาคำนำมาไว้ข้างท้าย เช่น มีพระบรมราชโองการถามว่า “ครูใหญ่อยู่ไหน” ก็กราบทูลว่า “ครูใหญ่อยู่ในโรงเรียน พระพุทธเจ้าข้าขอรับ รับใส่เกล้าใส่กระหม่อม” หรือจะชี้ย่อว่า “ครูใหญ่อยู่ในโรงเรียน ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม” ก็ได้ ถ้าจะกราบทูลซ้ำต่อไปอีก ก็ไม่ต้องใช้คำนำต่อไปอีก เป็นแต่ใช้คำลงท้ายว่า “ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม” แทนทุกคำตอบ อย่างที่ใช้คำ “ขอรับ” กับขุนนาง

(๒) **เมื่อจำเป็นต้องกล่าวถึงของหยาบ** เช่น อูจจระ ปัสสาวะ เป็นต้น ต้องใช้คำนำขึ้นก่อน อย่างที่ใช้คำว่า “ขอโทษ” แก่คนสุภาพ ดังนี้-

พระราชา “ไม่ควรจะกราบบังคมทูลพระกรุณา”

เจ้านายชั้นสูง “ไม่ควรจะกราบบังคมทูล”

เจ้านายชั้นรองลงมา “ไม่ควรจะกราบทูล”

ขุนนางชั้นสูง “ไม่ควรจะกราบเรียน”

เช่นตัวอย่างจะตอบพระบรมราชโองการว่า “นายแดงถ่ายอุจจระเป็นโลหิต” ก็ใช้ว่า “พระพุทธเจ้าข้าขอรับ รับใส่เกล้าใส่กระหม่อม ไม่ควรจะกราบบังคมทูลพระกรุณา นายแดงถ่ายอุจจระเป็นโลหิต ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม” ดังนั้นเป็นต้น

(๓) เมื่อจะกล่าวถึงตนได้รับความสุขสบาย หรือคลาดแคล้วอันตรายต่างๆ เป็นต้น ให้ใช้คำว่า “*เดชะพระบารมีปกเกล้าฯ*” ขึ้นก่อน แล้วดำเนินเนื้อเรื่อง ส่วนคำอื่นก็ประกอบใช้อย่างเดียวกับข้างต้น ข้อนี้ใช้แต่พระราชากับเจ้านายชั้นสูงเท่านั้น ชั้นรองลงมาก็ไม่ต้องใช้

(๔) เมื่อกล่าวถึงเรื่องที่ตนได้รับอนุเคราะห์จากท่าน เช่น ท่านทรงเอื้อเฟื้อ ถวายถึงทุกข์สุข หรือทรงแนะนำอุบายอะไรให้ เป็นต้น ให้ใช้คำว่า “*พระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าฯ*” เติมข้างท้ายเรื่อง ข้อนี้ใช้ทั้งสำหรับพระราชากับเจ้านายอย่างเดียวกันก็ได้ หรือจะใช้สำหรับพระราชากับพลเมืองว่า “*พระมหากษัตริย์คุณเป็นล้นเกล้าฯ*” ดังนี้ก็ได้

(๕) เมื่อกล่าวถึงเรื่องที่ตนได้กระทำพลั้งพลาดลงไป ซึ่งจะต้องแสดงความเสียใจ ให้ใช้คำว่า “*พระราชอาญาเป็นล้นเกล้าฯ*” สำหรับ พระราชา พระราชินี พระยุพราช และใช้คำว่า “*พระอาญาเป็นล้นเกล้าฯ*” สำหรับเจ้านายชั้นสูง ต่อท้ายเรื่อง.

(๖) คำว่า “*กิน*” ที่หมายความว่าถึงตนหรือคนอื่น ตลอดจนสัตว์ กินอาหารหรือของที่ควร (คือไม่ลักเขากิน หรือกินเหล้า กินยาฝิ่น เป็นต้น) ให้ใช้ว่า “*รับพระราชทาน*” สำหรับพระราช พระราชินี พระยุพราช และใช้ว่า “*รับประทาน*” สำหรับเจ้านายตลอดมาถึงคนสุภาพซึ่งเป็นที่น่าเชื่อถือ ถ้าใช้ในความว่า “*กิน*” ที่ไม่ควร เช่น กินเหล้า กินยาฝิ่น ลักเขากิน ฆ่าสัตว์กิน หรือ คำ “*กิน*” ที่หมายความว่าเป็นอย่างอื่น เช่น กินเวลาเท่านั้น กินเนื้อที่เท่านั้น เป็นต้น ให้ใช้ “*กิน*” คงเดิม

ข้อสังเกต คำ “*รับพระราชทาน*” หรือ “*รับประทาน*” ที่ใช้แทนคำ “*กิน*” นี้ใช้เฉพาะทูลเจ้านาย หรือพูดกับผู้ที่นับถือเท่านั้น เป็นที่ยกย่องว่า ของทุกสิ่งของคนหรือสัตว์ได้กินนั้น ล้วนเป็นของที่ท่านให้ทาน เพราะฉะนั้น ถ้าพูดเป็นคำกลาง ๆ คือไม่พูดกับผู้ที่น่าเชื่อถือที่ดี หรือพูดถึงเรื่องกินที่ไม่ควรเป็นต้น ก็ดี จึงไม่ต้องใช้คำว่า “*รับพระราชทาน*” หรือ “*รับประทาน*” แทน

(๗) คำ “*ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ใต้ฝ่าละอองพระบาท ใต้ฝ่าพระบาท*” นี้เป็นบุรุษสรรพนาม บุรุษที่ ๒ ตรงกับคำว่า “*ใต้เท้า*” จึงได้มีคำ “*ใต้*” นำหน้าอยู่ แต่ไม่ควรใช้คำ “*ใต้*” นำหน้าคำที่หมายความว่า “*รู้*” คือ “*ทราบ*” “*ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทราบฝ่าละอองพระบาท ทราบฝ่าพระบาท*” เพราะคำเหล่านี้เป็นคำยกย่องอย่างที่ว่า “*ทราบฝ่าเท้า*” ไม่ใช่ “*ทราบใต้เท้า*”

the first of these is the fact that the
the second is the fact that the
the third is the fact that the
the fourth is the fact that the
the fifth is the fact that the

the sixth is the fact that the
the seventh is the fact that the
the eighth is the fact that the
the ninth is the fact that the
the tenth is the fact that the

the eleventh is the fact that the
the twelfth is the fact that the
the thirteenth is the fact that the
the fourteenth is the fact that the
the fifteenth is the fact that the

the sixteenth is the fact that the
the seventeenth is the fact that the
the eighteenth is the fact that the
the nineteenth is the fact that the
the twentieth is the fact that the

the twenty-first is the fact that the
the twenty-second is the fact that the
the twenty-third is the fact that the
the twenty-fourth is the fact that the
the twenty-fifth is the fact that the

